

SPIONEREN VOOR VORST EN VADERLAND

Mechelse spionnen in dienst van de Verenigde Legers tijdens de Eerste Wereldoorlog

GEERT CLERBOUT

Met dank aan Dr. Emmanuel Debruyne, Frieda Keuleers, Wouter De Boeck

Inleiding

Op 4 augustus 1914 valt Duitsland ons land binnen met de bedoeling Frankrijk aan te vallen. De Duitsers verwachten aanvankelijk weinig tegenstand van België, maar al snel wordt duidelijk dat de uitvoering van het *von Schlieffen-von Moltke-plan* niet succesvol is. Er stabiliseert zich in het westen van ons land een frontlijn waar de twee legers zich ingraven. Dat front wordt doorgetrokken tot diep in Frankrijk. Ruim vier jaar lang wordt er een gruwelijke loopgravenoorlog uitgevochten, die bijna de hele oorlog lang onbeslist lijkt te eindigen. Tussen 1914 en 1918 is het grootste deel van ons land bezet door een Duitse overmacht. Dat wil zeggen dat de meerderheid van de bevolking leeft onder een vreemde overheerser, terwijl er nog een klein stukje “vrij gebied” wordt verdedigd. Het is algemeen geweten dat er tijdens de Eerste Wereldoorlog een hevig gevoel van patriottisme leeft onder de Belgische bevolking. Vandaar ook dat er vrijwel onmiddellijk verzet groeit tegen de Duitsers. Gewapend verzet heeft weinig zin, aangezien de bezetter dan eens zo hard terugslaat met represailles. De enige manier om de *Verenigde legers* te helpen, zijn subtiele sabotage, passief verzet en spionage.

De Britse, Franse en Belgische legers zien al snel het nut in van een uitgebreid spionagenetwerk in het bezette gebied, omdat ze op die manier hoogte kunnen krijgen van de Duitse troepenbewegingen, sterktes, en tactische verplaatsingen. De vraag naar spionage is er dus lang de ene kant, het aanbod langs de andere...

Britse spionage in België

Reeds in 1909 hebben de Britten plannen om een spionagedienst in België te installeren. Ze voelen aan dat er misschien wel een Europese oorlog op til is, en willen daarom goed voorbereid zijn. **Dale Long**, die deel uitmaakt van Kell's contraspionagedienst, wordt met de taak belast om in België

een netwerk op poten te zetten¹. Toch zou het nog tot 1913 duren vooraleer er een echte post wordt geïnstalleerd in een neutraal land dat grenst aan Duitsland. **Roy Regnart**, die als officier van de Marine vertrouwd is met *naval intelligence* wordt in Brussel geplaatst². Nog in 1913 begint Groot-Brittannië, onder leiding van **Mansfield Cumming**, met de voorbereiding voor een eventuele militaire operatie in België. De Britten worden daarbij geholpen door **Demetruis Boulger**, een oude Belgische journalist en historicus. **James Cuffe**, een andere officier van de Marine, wordt in het veldwerk de centrale figuur langs Britse kant.

Deze Mansfield Cumming krijgt in 1913 de opdracht om voorbereidingen te treffen voor een eventuele militaire operatie op Belgisch grondgebied.

De Duitse inval van augustus 1914 zorgt ervoor dat bepaalde topfiguren worden opgeëist om zich met andere militaire zaken bezig te houden. Enkel Cuffe kan zich nog volop toespitsen op spionage. Hij bevindt zich al snel in bezet gebied en raakt een

¹ BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army, 1914-1918*. Onuitgegeven PhD, University of London, 2005, p. 43

² BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, p. 43

beetje geïsoleerd in zijn werk. In oktober 1914 beginnen de General Headquarters (voortaan GHQ) van de Britse legerleiding hun activiteiten echter uit te breiden in België. Stelselmatig zenden ze agenten uit om inlichtingen te vergaren achter de Duitse linies³. Eind oktober ontmoet luitenant-kolonel **Walter Kirke** zijn Belgische collega's en ontdekt hij dat de Belgen werken via een tussenpost in Nederland. Terug in Groot-Brittannië geeft hij opdracht aan **majoor A.C. Cameron** om een gelijkaardig netwerk op te zetten voor de GHQ. Omdat de Belgen zelf al een groot deel van hun grondgebied controleren, wordt er geopteerd om een geallieerd pact te sluiten, om overlapping te vermijden. Het is immers zo dat de Belgische legerleiding zelf geheime diensten in het leven heeft geroepen, die hun hoofdkwartier allen in Nederland hebben. De eerste dienst wordt opgericht in Vlissingen, in september 1914⁴. Om die overlappingen uit de weg te ruimen, wordt er een *Geallieerde Organisatie* opgericht. Cameron wordt gepromoveerd en aangesteld als leider van wat bekend zal staan als het 'Folkestone Bureau'. Via de Nederlandse posten worden gegevens doorgeseind aan Folkestone. Niet veel later wordt er in Engeland echter een nieuw hoofdkwartier opgezet, dat naast Folkestone zal opereren. Dat nieuwe netwerk huisvest in Londen en komt onder leiding te staan van **Ernest Wallinger**, een artillerie-officier⁵.

In januari 1915 wordt de nieuwe Britse Militaire Attaché in Den Haag, **Laurie Oppenheim**, door het War Office (Briste Ministerie van Oorlog) aangesteld om samen te werken met **Richard Tinsley**, die als zakenman en lid van de befaamde *Secret Service* al in Rotterdam verbleef en daar hoofd was van een inlichtingendienst. Deze dienst van het War Office werkte goed, tot juni 1916. Toen werd het volledig opgerold door de Duitse contraspionage. De Secret Service leerde uit zijn fouten en begon opnieuw. Ze breidde haar activiteiten uit en stichtte verschillende diensten⁶. Ze werd bekend onder de naam *La Dame Blanche*, hoewel dat eigenlijk slechts één van haar vele diensten was, maar wel de grootste en de meest gekende.

Samengevat ziet het beeld van de Britse spionage in België er dan zo uit. Enerzijds zijn er de diensten die werken voor het War Office. Zij zijn vooral in Nederland gesitueerd, waar Laurie Oppenheim en Richard Tinsley de plak zwaaien. Anderzijds zijn er

de diensten die spioneren voor de GHQ, dat op zijn beurt nog eens is opgesplitst in een Londens bureau en één in Folkestone. Op de samenvattingen van rapporten is het makkelijk uit te maken in dienst van wie ze zijn gemaakt. CF staat voor *Cameron at Folkestone* en WL staat voor *Wallinger at London*⁷.

Uiteraard is het onvermijdelijk dat twee spionagediensten uit hetzelfde land in elkaars vaarwater komen en er groeit al snel een rivaliteit tussen de twee. Daarom komen de leiders van de diensten in de winter van 1915-1916 tot een compromis: België wordt in twee gedeeld en de GHQ zullen in het Westen van het land opereren terwijl de Secret Service het Oosten voor zijn rekening neemt⁸.

Dit alles neemt niet weg dat de concurrentie tussen de verschillende inlichtingendiensten zal blijven bestaan, ook na het zogeheten pact. Wanneer luitenant-kolonel **R.J. Drake** in 1919 wordt gevraagd een rapport te schrijven over de inlichtingendiensten tijdens de Eerste Wereldoorlog, vindt hij er geen doekjes om:

*"Both these organisations operated through Holland and maintained their own system of head-men, couriers, passeurs and agents as well as separate offices. They were, in fact, not only in actual if unconscious competition with each other, but also with parallel systems controlled by the War Office and our French and Belgian Allies. The competition between services referred to was unhealthy and is apt to lead to the downfall of one or other of the many systems working under the head organisations. It is unfair to the agents and other personnel, and in some cases, led to their destruction, owing to the jealousies of the higher subordinates, who, naturally, worked in the keenest competition one with the other, but often without regard to the interests of the agents concerned. Such conduct on the part of unscrupulous persons is bound to lead to disastrous results, as far as the agents themselves are concerned, and the service as a whole suffers."*⁹

In totaal zouden er in België en Noord-Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog tussen de 6.000 en de 7.000 agenten actief zijn geweest voor de verschillende spionagediensten¹⁰.

Belang van de spoorwegen

België is aan het begin van de Eerste Wereldoorlog economisch gezien één van de meest ontwikkelde

³ BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, p. 47

⁴ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre*. Editions Labor, Brussel, 2004, p. 26.

⁵ BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, pp. 47-49

⁶ BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, pp. 52-57

⁷ DRAKE (R.J.). *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919*, p. 2

⁸ BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, p. 59

⁹ DRAKE (R.J.). *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919*, p. 2

¹⁰ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 67.

landen ter wereld. Maar de grote sterkte van onze economie, het transportnetwerk, heeft tijdens de eerste oorlogsmaanden een zware klap gekregen. Van de 4.700 kilometer spoorwegen worden er 1.100 vernield en 400 gedeeltelijk buiten gebruik gesteld. De buurtspoorwegen verloren 1.649 kilometer spoor op 4.300¹¹.

In dat transportnetwerk speelt Mechelen een bijzonder belangrijke rol. De Centrale Werkplaats van de Belgische Spoorwegen is er namelijk gevestigd en bovendien is het sowieso al een belangrijk verkeersknooppunt.

Het is dus niet verwonderlijk dat de Duitsers er alles aan doen om na de inval het hele systeem zo snel mogelijk weer in werking te stellen. De Centrale Werkplaats (Arsenaal) van de Belgische spoorwegen, één van de belangrijkste Mechelse werkgevers, stopt haar activiteiten op 17 augustus 1914. Drie dagen later wordt het werk voor enkele

dagen hervat, maar daarna wordt het werk weer opgeschort. Tussen 17 augustus 1914 en januari 1915 rijdt er immers geen enkele personentrein die niet is bestemd voor de Duitse bezetter. Het goederenverkeer wordt pas in 1916 weer hervat. In mei 1915 wordt het werk in het Arsenal toch opnieuw aangevat. Vele jonge mannen, die voordien werkten in de Centrale Werkplaats kunnen weer aan de slag, zij het onder Duits toezicht. Een groot aantal werknemers weigert echter voor de vijand te werken. Transport via het spoor is de ideale manier voor het bezettingsleger om soldaten van en naar de fronten te sturen.

Het ontbreekt de Duitsers echter aan mankracht om het spoorverkeer te organiseren. Daarom worden ex-werknemers van het Arsenal gevorderd, maar zoals eerder gezegd, weigeren zij te werken voor de Duitsers. Zij zijn daartoe overigens niet verplicht, aangezien de Duitsers de arbeiders op die manier dwingen mee te werken aan oorlogsdoeleinden.

Mechelen vormt het centrum van het Belgische spoorwegennet, zoals duidelijk blijkt op deze kaart van het Britse leger. Op de kaart ziet u de Belgische spoorwegen, met alle stations. (Bron: National Archives, Kew)

¹¹ PIRENNE (H.). *Geschiedenis van België*, p. 330.

Dat druist in tegen Artikel 54 van de *Vierde Conventie van Den Haag*¹², waardoor Duitsland dat verdrag aan zijn laars lapt¹³. Eerst proberen de Duitsers de werknemers van de CW nog tot inkeer te brengen door hen een schandelijk hoog loon van 10 mark per dag aan te bieden¹⁴. Wanneer ook dat niet helpt, worden ze opgepakt en een hele dag met het gezicht naar de muur recht op gezet, zonder eten of drinken¹⁵. Wanneer dit eveneens geen zoden aan de dijk brengt, bedenkt de bezetter een andere straf: de paarden krijgen twee weken rust, waardoor alle transport te voet en met de hand moet gebeuren. De landbouwers mogen zelfs niet met een kruiwagen naar hun veld rijden¹⁶. **Generaloberst von Bissing** vaardigt op 30 mei 1915 een bekendmaking uit:

*“(…) daar het getal stielmannen, die in het arsenaal van Mechelen het werk begonnen hebben, niet voldoende is gebleken. Naardien het door de bekendmaking van 25 mei elk beseffende burger moest duidelijk zijn, dat het werk door het Duitsch beheer verlangd, volstrekt niet voor het Duitsch leger is, veel meer het tot voordeel aan het verkeer der Belgische bevolking moest strekken, zoo zie ik mij gedwongen de stad Mechelen en hare omgeving te bestraffen met onderbreking van alle handelsverkeer, zoolang de Arsenaalwerklieden niet in voldoende getal tot hunne plicht terug gekeerd zijn.”*¹⁷

Verder in de verklaring maakt von Bissing bekend dat hij alle personen- en goederenvervoer schorst van en naar de stations op de lijnen Mechelen-Weerde, Mechelen-Boortmeerbeek, Mechelen-Sint-Katelijne-Waver en Mechelen-Kapelle-op-den-Bos. Niemand mag de stations betreden die op deze lijnen zijn gelegen¹⁸.

Ook wordt er een avondklok ingesteld. Niemand mag zich na zes uur 's avonds op straat vertonen. De stad wordt daarenboven geïsoleerd. Geen enkele persoon mag Mechelen in of uit, tot de

Arsenaal mannen weer aan het werk gaan¹⁹. Dit is een ramp voor vele ondernemers en handelaars. De meeste werkweigerers beslissen bijgevolg al snel weer aan het werk te gaan²⁰. De Mechelse Arsenaalwerklieden zijn overigens niet de enigen in België die het werk neerleggen. Ook hun collega's uit het Henegouwse Luttre beslissen tot dezelfde strategie. Ook zij weigeren aan de slag te gaan onder de bezetter. Om de arbeiders te verplichten hun werk weer aan te vatten, worden de familieleden van werkweigerers gearresteerd. De arbeiders die dan nog niet aan de slag willen, worden gearresteerd en naar Duitsland gedeporteerd²¹.

Dit alles maakt dat de meeste werkmannen al snel weer beslissen om terug aan het werk te gaan. Mechelen wordt zo een bijzonder belangrijk centrum voor de Duitse industrie. Een groot deel van de treinbewegingen tussen Duitsland en het front passeert langs Mechelen. De Dijlestad is dus ook voor spionnen een belangrijk objectief. Een aantal Arsenaal mannen zal trouwens zelf agent worden voor de Britten tijdens de oorlog. In Mechelen denken we onder meer aan **Guillaume Haentjens**, voor de oorlog in dienst van de Belgische Spoorwegen en tijdens de oorlog actief in de Service Vengeur of **Guillaume Willems** uit Muizen, Arsenaalman en spion voor de Service Lux.

De grote droom van majoor Cameron is om snel een netwerk op te zetten van verschillende *trainwatchingposten* in het bezette Belgische en Noord-Franse gebied. *Trainwatching* is een activiteit waarbij spionnen notities maken over alle passerende treinen: het uur waarop ze voorbij sporen, het aantal wagons, wat ze vervoeren, etc... Die posten moeten het treinverkeer in Duits-België dus in kaart brengen²². Men staat er immers van vermeld hoe mobiel mensen zijn tijdens een oorlog. Een grondige kennis over de mobiliteit van de vijand kan de doorslag geven als er belangrijke tactische beslissingen moeten worden genomen. Al deze spionnen brengen stukjes informatie tot bij de Verenigde Legers. Zij kunnen de puzzel dan in elkaar leggen. Als het hele grondgebied wordt gecovert, kunnen de Britten in theorie op de hoogte zijn van elke troepenbeweging die zich in het bezette gebied voordoet. Ze weten perfect welke

¹² Verdrag afgesloten op 18 oktober 1907. In totaal werden er toen 13 Conventies getekend, allen met betrekking op verschillende aspecten van het oorlog voeren. De Vierde Conventie betrof het voeren van oorlog op het land en hoe de oorlogvoerende landen zich moesten opstellen ten opzichte van burgers. In dat verdrag werd onder meer vastgelegd dat een bezettende mogendheid geen burgers mag inschakelen in oorlogsdoeleinden. Deze burgers mogen eveneens niet gedeporteerd worden om verplicht tewerkgesteld te worden in het land van herkomst van de bezettende mogendheid.

¹³ CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur*, p. 99.

¹⁴ CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur*, p. 98.

¹⁵ ROGIER (M.C.G.). *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Belgische Spoorwegen te Mechelen*, p. 121.

¹⁶ JOHNSON (O.M.). *Vrede zij met u!*, p. 98.

¹⁷ VAN KERCKHOVEN (R.). “150 jaar spoor en trein in Hombeek”. In: HOEMBEKA. *Bijdragen tot de Hombeekse geschiedenis, 2: Expoel, volk en spoor*. Hombeek, Hoembeka, 1986, pp. 293-294.

¹⁸ VAN KERCKHOVEN (R.). “150 jaar spoor en trein in Hombeek”, p. 293.

¹⁹ PUBLICATION OFFICIELLE DU GOUVERNEMENT BELGE. *Rapports sur la violation du droit des gens en Belgique*, deel 2, pp. 77-78.

²⁰ PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen in de provincie, Hombeek, *Samenvatting der bijzondere gebeurtenissen gedurende den Grooten Oorlog 1914-1918*.

²¹ CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur*, pp. 98-99. Deze gebeurtenissen worden ook beschreven door A. de Gerlache de Gomery in zijn *La Belgique et les Belges pendant la guerre*, op p. 363 e.v.

²² VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 27.

Duitsers waar gelegerd zijn en waar er een verhoogde concentratie bevindt, of welke opmerkelijke verschuivingen zich voordoen. Het belang hiervan hoeft niet te worden onderstreept. Als de Britten slagen in hun opzet, en via hun spionagenetwerken een kijk krijgen op wat er zich in België afspeelt, kan dat van cruciaal belang zijn voor het verdere verloop van de oorlog.

Cameron slaagt ook in zijn opzet. Voor de periode 1915-1918 kan worden gesteld dat het bijna het hele Belgische en Noord-Franse bezette grondgebied permanent gecovered wordt door GHQ-spionnen. Uiteraard zijn niet alle diensten tegelijk actief en zijn er wel gaten te vinden in het systeem, maar tel daar de diensten van het War Office en de afzonderlijke Franse en Belgische diensten bij, en men komt tot een quasi volledige controle²³.

Spionnen in Mechelen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn er in Mechelen en omstreken²⁴ 82 spionnen actief²⁵. Het hele spectrum van inlichtingendiensten, zoals boven beschreven, komt ook in Mechelen terug. Er zijn vier spionagediensten actief die werken voor het Belgische leger. Daarnaast zijn er, doorheen de oorlog, nog 12 diensten actief in dienst van de Britten, hetzij voor de General Headquarters, hetzij voor het War Office. Het totaal aantal Mechelaars dat voor één van deze bovengenoemde diensten werkte, bedraagt 75. Van 7 Mechelaars hebben we niet kunnen achterhalen voor welke dienst ze precies werkten²⁶. Het enige dat we weten, is dat ze in oktober 1919 door het Britse rijk zijn erkend als geheim agent van 1914-1918²⁷.

Ik durf niet beweren dat hetgeen volgt een sluitend overzicht is. Misschien waren er nog meerdere spionnen actief, waarvan ik vooralsnog geen sporen heb kunnen terugvinden. Ik vermoed echter dat de lijst die achteraan het artikel in bijlage staat, nagenoeg volledig is. Ik heb die lijst samengesteld aan de hand van gegevens die ik heb gevonden in de bestanden van de *Commission des Annales des Services Patriotiques*, bewaard in het Rijksarchief

²³ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 34.

²⁴ Mechelen, Hombeek, Leest, Muizen, Heffen, Kapelle-op-den-Bos en Londerzeel

²⁵ National Archives, Kew, WO 239/2356, B.W.&I. Medals. Agents, British, French, Belgian en gegevens van Emmanuel Debruyne, die onderzoek verricht in het Algemeen Rijksarchief.

²⁶ Voor een volledig overzicht van alle Mechelse spionnen en de diensten waarvoor ze actief waren, zie bijlage aan het eind van het artikel

²⁷ Deze spionnen zijn **Jean Bosselaers, Jeanne Mouton, Guillaume Thys Van den Audenaerde, Jean Laurent Thys Van den Audenaerde, Elisabeth Gocem, Jean Joseph Van Vaeck en Jean Michel Verdellen**

en de lijsten van de Belgische agenten die erkend zijn als agent voor het Britse leger, bewaard in de National Archives in Londen.

Belgische diensten in Mechelen

Uiteraard wordt er al van bij aanvang van de oorlog gespioneerd. In eerste instantie door het Belgische leger en erkende Belgische geheime diensten. Ook in het Mechelse gebeurt dat, zoals duidelijk blijkt uit dit rapport:

26 août 1914

Communication téléphonique reçue à
13.05 heures

Des troupes **xxxxxxxxxxxx** allemandes en nombre considérable (infanterie et artillerie) marchent vers MALINES par route LOUVAIN.

Spionagerapport van het Belgische leger, 26 augustus 1914. Duitse troepen worden gesignaleerd op de Leuvensesteenweg²⁸.

Bovenstaande telegram is afkomstig van het Belgische leger zelf. De informatie die wordt meegedeeld, is vergaard door soldaten. Vanaf het najaar van 1914 treden er ook spionagediensten in werking die worden bemand door burgers, zij het in dienst van het Belgische leger. Drie van die diensten zijn ook in Mechelen actief: **Service Colon, Service Van Aken en Service De Potter**.

In november 1914, dus slechts enkele maanden na de Duitse inval in België, richt **Adelin Colon**, onderstationschef in Ottignies, samen met **Marius Lebacq** een inlichtingendienst op. Hij geeft zijn eigen naam aan de Service. Onmiddellijk rekruteert hij een groot aantal agenten, zo'n 80 in totaal. Onder hen ook drie Mechelaars. Vader **Jean** en zonen **Paul** en **Leon Beullens** treden in dienst van de Brusselse leider. In februari 1915 starten zij hun activiteiten. Ze houden de lijnen Mechelen-Brussel en Mechelen-Gent in de gaten. Jammer genoeg duurt het succes slechts enkele maanden. Op 7 november 1915 wordt leider Colon gearresteerd. Als leider had hij verschillende contacten met mensen uit andere diensten en toen die tegen de lamp liepen, werd ook zijn naam genoemd. Geen enkele andere spion uit zijn dienst werd gearresteerd, maar de meeste staakten hun activiteiten wel. Zeker toen Adelin Colon door het Duitse krijgsgerecht ter dood werd veroordeeld. Het

²⁸ Legermuseum, Moskou-archief.

vonnis werd op 26 juli 1916 voltrokken. Op dat ogenblik was de familie Beullens, die uit Zemst afkomstig was, maar in Mechelen woonde, al acht maanden met haar spionageactiviteiten gestopt²⁹.

Adelin Colon wordt in juli 1916 terechtgesteld door de Duitsers

Naast Colon is ook Van Aken actief in Mechelen. De dienst staat onder leiding van Antwerpenaar Leopold Van Aken, maar heeft weinig betekend voor het Belgische opperbevel. In totaal werken er 18 spionnen voor Van Aken, waaronder ook vier Mechelaars. **Jan De Boeck**, geboren in Londerzeel, maar wonend aan de Geerdegemvaart en zijn vrouw **Anne Marie Van Merom** hielden de spoorlijn naar Dendermonde in de gaten. **Jean Henri Haesendonck** en zijn echtgenote **Louise Mees** observeerden de lijn Mechelen-Leuven. De activiteiten van de Mechelaars starten pas in juli 1918, maar zijn totaal nutteloos gebleken. Nog diezelfde maand wordt leider Van Aken opgepakt en bloedt de dienst dood. De spionnen blijven wel actief, maar de rapporten geraken niet meer in Nederland. Ook Haesendonck wordt gearresteerd, maar dat heeft niets te maken met zijn spionageactiviteiten. Jean Henri weigert te werken voor de Duitsers en wordt daarom op 27 september 1918 gearresteerd. Hij wordt tot drie maanden opsluiting veroordeeld, maar komt op 28 oktober al weer vrij³⁰.

De Service De Potter is de derde Belgische spionagedienst die banden heeft met Mechelen. Het is net als de Service Van Aken een kleine

inlichtingendienst die slechts enkele maanden actief is geweest, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Oprichter en leider van de dienst is **Jan-Baptist De Potter**, uit Sint-Gillis. De Potter rekruteert 11 agenten die samen 4 observatieposten bemannen³¹. Eén bevindt zich in Muizen en één in Mechelen. De andere twee zijn rond het Brusselse gesitueerd. In Muizen wordt er gespioneerd door **Poertael** en **Van Hove**. Helaas kennen we hun voornamen niet, maar zij hielden de lijn Mechelen-Brussel in de gaten van januari 1918 tot 21 augustus 1918. In Mechelen werd er gespioneerd in het Arsenaal. Twee werklieden, **Levens** en **De Potter Alphonse**, hielden er alles in de gaten. Levens was eveneens een Muizenaar, terwijl De Potter in Mechelen zelf woonde. Lang heeft het sprookje helaas niet geduurd, aangezien de leider op 21 augustus 1918 door de Duitse contraspionage wordt ontmaskerd. Hij wordt onmiddellijk gearresteerd en in zijn kielzog worden ook bijna alle andere spionnen aangehouden. Zowel Poertael, Van Hove, Levens als De Potter belanden in de gevangenis van Sint-Gillis. Gelukkig voor hen zijn ze niet voor het Duitse krijgsgerecht moeten verschijnen, omdat de Wapenstilstand de oorlog ondertussen had beëindigd³².

In dienst van de Britten

Zoals eerder aangetoond, nemen de Britten het roer snel in handen. De Belgische inlichtingendiensten spelen tijdens de oorlog bijna geen rol van betekenis meer, op enkele uitzonderingen na. Het zou wel tot 1915 duren vooraleer er een echte inlichtingendienst wordt opgericht die voor de Britten werkt.

Van de twaalf Britse diensten die in en rond Mechelen actief waren, zijn er drie die de Dijlestad echt als centrum hebben. Het gaat over de **Service Fish**, de **Service Lux** en de **Service Max Vengeur**. Hun activiteiten situeren zich voornamelijk in Mechelen en die diensten tellen dan ook het grootste aantal Mechelaars. Alle drie opereerden ze in dienst van de Britse General Headquarters. De negen andere diensten³³ hadden hun basis in andere steden, maar rekruteerden ook in en rond Mechelen, waardoor ook daar Mechelaars actief waren.

Als we de vergelijking maken tussen de spionnen in dienst van de GHQ en die in dienst van het War Office, is de som snel gemaakt. Maar liefst 54 Mechelaars werkten voor de General Headquarters,

²⁹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P46

³⁰ ARA Brussel, Services Patriotiques, P50

³¹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P51

³² ARA Brussel, Services Patriotiques, P51

³³ De Service Wittock, Service Carlot Théo, Service Lefèvre & Parenté, Service Biscops, de Service Tirole voor de GHQ en de Service Fankignoul, Service Van Bergen, Service R.74 en Service Kapock voor het War Office

en slechts 7 voor het War Office. In Mechelen-stad is zelfs amper 4 spionnen actief in dienst van het Britse Oorlogsministerie. Het aandeel van de GHQ is dus veel groter. Ik zal mij dus ook vooral op die diensten concentreren in dit artikel.

De activiteiten van de overige Mechelse spionnen worden nadien kort besproken in een algemeen overzicht.

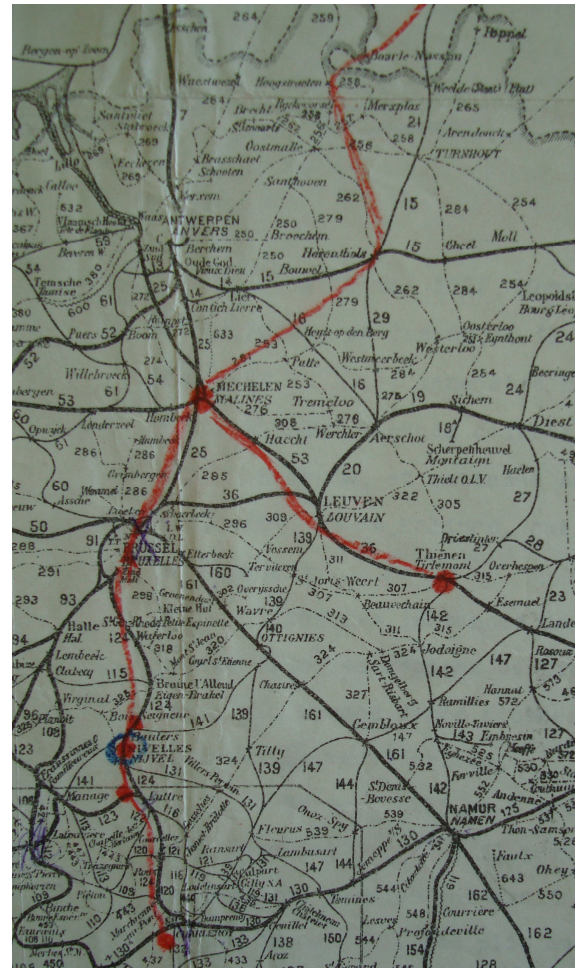
Van sigarenverkoper tot meester-spion

Niemand zal hem nu nog kennen, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij in Mechelen een belangrijk figuur in bepaalde vaderlandslievende kringen: **Théodore Fish**. Hij is met quasi zekerheid de **allereerste Mechelaar die in dienst van het Britse leger heeft gespioneerd**. In eerste instantie richtte hij zelf een spionagedienst op, de Service Fish. Daarenboven onderhield hij banden met een veel groter netwerk dat onder leiding stond van **Charles Parenté** en **Louis Lefèvre**. De *Service Lefèvre & Parenté* was de derde Belgische dienst die werd opgericht tijdens de oorlog. Ze was al actief van in het natjaar van 1914, dus reeds van meteen na de woelige eerste oorlogsmaanden.

Fish, die in het dagelijkse leven sigaren verkoopt, is 50 jaar en wordt door een gezant van premier en opperbevelhebber van het Belgische Leger, **Charles de Broqueville**, overhaald om een spionagedienst op te richten. Aan het begin van de oorlog werkt Fish als secretaris van een overheidsdienst. In die hoedanigheid kan hij relatief vrij reizen en in de eerste oorlogsmaanden komt hij dan ook regelmatig in Nederland, Frankrijk en Engeland. Daar komt hij in contact met mensen van de Britse en Franse spionage. Eerst is hij zelf actief als spion in een Franse inlichtingendienst, onder de codenaam "Tintamarre". Hij schrijft bijvoorbeeld een rapport over de staat van de Antwerpse fortengordel en observeert verschillende Duitse troepen. Dat werk verricht Fish vanaf 15 oktober 1914³⁴. Stelselmatig wordt hij voorbereid om zelf een dienst op te richten. En dat gebeurt niet veel later, op 23 mei 1915. Ook Karel Dessain wordt van deze opdracht op de hoogte gebracht. Naast geldelijke steun, verleent de Mechelse burgemeester ook regelmatig paspoorten en vrijgeleiden aan Fish, zodat hij zich makkelijk kan voortbewegen in bezet gebied. Fish leidt de dienst, maar fungeert eveneens als tussen Mechelen en Baarle-Hertog³⁵.

Aan anti-Duitse gevoelens overigens geen gebrek bij de Mechelse spionageleider. De zoon van Fish

vecht op dat ogenblik aan de IJzer namelijk tegen de soldaten uit het Rijnland. Op 7 juni 1915 slaat voor hem het noodlot toe. De soldaat van het 12e Linieregiment sneuvelt en wordt begraven in een massagraf in Oostkerke.

De geografische spreiding van de Service Fish. Zoals u ziet telde deze dienst slechts enkele posten, in Mechelen, Brussel, Nijvel, Pont à Celles en Tienen³⁶

Naast Fish zelf, zijn nog twee andere Mechelaars in dienst getreden van zijn dienst. Het gaat over **Ernest Schoensetters** en zijn buurvrouw **Constance Naegels**. Daarnaast richt Fish, via kennissen, nog observatieposten op in verschillende andere steden³⁷. In totaal werkten er voor Fish zo'n 15 spionnen. In november 1915 wordt de dienst helaas opgerold. Een groot deel van het netwerk van Lefèvre & Parenté wordt door de Duitsers ontdekt. Bij twee toplui van dat netwerk worden verwijzingen gevonden naar Theodore Fish. De Duitsers denken dus dat hij eveneens tot dat netwerk behoorde en ze arresteren de Mechelaar. Uiteraard houdt die zich van de domme. Fish wordt door grote pech gearresteerd, zijn dienst houdt op te bestaan en tot overmaat van ramp wordt

³⁴ ARA Brussel, Services Patriotiques, P31

³⁵ KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands*. Rossel & Fils, Bruxelles, 1919, p. 179 e.v.

³⁶ ARA Brussel, Services Patriotiques, P31

³⁷ ARA Brussel, Services Patriotiques, P31

tegen hem de doodstraf geëist. Tijdens het proces ontstaat er nog opschudding omdat de Duitsers vermoeden dat Fish en **Frans Verschueren**, één en dezelfde persoon zijn. Verschueren is de grote leider van een andere inlichtingendienst en de Duitsers verdenken Fish ervan twee identiteiten aan te nemen. Fish houdt echter voet bij stuk en beweert dat Frans een andere spion is.

De bewijslast tegen Fish is echter te groot. Er worden in zijn huis brieven gevonden, gericht aan Frans Verschueren. Op het proces wordt ook duidelijk dat Fish 4.000 frank heeft gekregen van burgemeester Dessain. Officieel in het kader van een krediet, maar uiteraard diende dit geld tot de oprichting van de spionagedienst. Natuurlijk zijn Frans en Theodore één en dezelfde persoon. In wezen maakte Fish eigenlijk geen deel uit van de Service Parenté & Lefèvre, hij was zelf de leider van de Service Fish. De Duitsers hebben echter nooit het fijne van het hele verhaal geweten. In totaal worden er 37 leden van de dienst gearresteerd. Tegen 13 van hen wordt de doodstraf geëist. De Duitse krijgsauditeur veroordeelt ook 9 onder hen effectief tot de dood³⁸. Slechts drie spionnen worden geëxecuteerd. De andere terdoodveroordeelden, waaronder Fish, worden niet terechtgesteld. Zij krijgen gratie omdat de Duitsers niet honderd procent zeker zijn van hun zaak. Fish wordt naar **Rheinbach** in Duitsland gestuurd als verplicht tewerkgestelde. In januari 1917 wordt hij overgebracht naar **Cassel**, waar het regime minder streng is. Daar verblijft hij ook tot aan de Wapenstilstand. Bij de bevrijding weegt Fish nog amper 50kg, ruim 40 minder dan voor zijn arrestatie.

Théodore Fish was dus bijna zeker de allereerste Mechelaar die in dienst van het Britse leger heeft gespioneerd tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar zijn dienst heeft niet lang bestaan. Hij was nog volop bezig alles te organiseren en nieuwe posten op te richten, toen hij door een ongelukkig toeval werd gearresteerd. De andere spionnen van de Service Fish, bleven gespaard van het onheil en zijn nooit opgepakt door de Duitsers. Al bij al zijn Fish en zijn collega's slechts enkele maanden actief geweest, van eind mei tot november 1915. Het resultaat van die spionage is dus redelijk beperkt gebleven. Fish telde in totaal 6 observatieposten.

Een priester wordt spion: Lux

In november 1916, precies één jaar nadat Fish door de Duitsers wordt gearresteerd, richt **Julien Buelens**, een 31-jarige priester uit Antwerpen, een nieuwe Mechelse inlichtingendienst op. Hij doopt

zijn geheime organisatie Lux en begint onmiddellijk spionnen te rekruteren. Vrij snel zal hij van zijn dienst een gigantisch netwerk maken, dat tot aan de Wapenstilstand actief zal blijven en in totaal kan rekenen op de medewerking van 107 agenten. De tentakels van de dienst reiken van Antwerpen tot Ath, over Mechelen en Brussel. De dienst start 14 *O.F.-posten* en 5 *O.T.-posten* op. Met een *O.F.-post* doelt men op een *Observation Ferroviaire*. De spionnen die zo'n post bemannen richten zich speciaal op het observeren van treinbewegingen. Die posten zijn uiteraard vlak naast de spoorweg gelegen. *O.T.-posten* duiden op *Observation Territoriale*. Spionnen die aangesteld worden op zo'n plaats moeten de algemene bewegingen in de gaten houden: troepen, materiaal, vliegtuigen,... Vaak liggen zij op drukke verbindingswegen tussen twee belangrijke steden.

Julien Buelens vindt aan het begin van de oorlog dat hij, net zoals zoveel andere landgenoten, zich moet inzetten voor het Belgische leger. Hij meldt zich aan als oorlogsvrijwilliger en wordt aalmoezenier in de Antwerpse forten. Bij de val van de stad trekt het Belgisch leger zich terug, maar Buelens blijft in Antwerpen. In oktober 1914 wordt hij aalmoezenier in het Stuyvenbergziekenhuis. Daar komt hij in contact met clandestiene bladen, als "*La Libre Belgique*". Steeds meer raakt hij er van overtuigd dat de Duitsers door middel van spionage kunnen worden verslagen. In oktober 1916 komt hij in het hospitaal in contact met Louis Willems, een piloot die verzorgd wordt. Willems vraagt hem een briefje te vertalen van het Vlaams naar het Frans. Het is een spionagerapport dat naar Nederland moet worden gezonden. Daar prefereren ze Franstalige rapporten. Er was echter meer aan de hand. Willems was op vraag van **Gonzalèz Van der Jeught** eigenlijk op zoek naar een intelligente man die capabel zou zijn om een spionagedienst te leiden. Het vertalen van het briefje was niet meer dan een test. Van der Jeught was op zijn beurt dan weer gezonden door **Marcel Cock**, die de **Service Paul** leidde vanuit Rotterdam. **Van Tichelen**, een collega van Cock in Nederland, zou de nieuwe dienst vanuit Rotterdam leiden, de Service Lux.

Niet veel later wordt Buelens ingelicht over de plannen die Van Tichelen met hem heeft. Hij hoeft niet lang na te denken. Nadat hij degelijk werd ingelicht over wat van hem werd verwacht, aanvaardt Julien Buelens de opdracht. In een eerste fase moet de priester snel contacten leggen met mensen die hij in zijn dienst wil betrekken.

Vanuit Nederland krijgt priester Buelens een contactpersoon in Bergen toegewezen. **Désiré De Mol** werkt al voor de **Service Paul** en zal in het zuiden van België rekruteren voor Lux. De volgende spion die Julien inlijft is zijn broer, **René Buelens**, die leraar is aan het Sint-Romboutscollege

³⁸ KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands*, pp. 235-238

in Mechelen. Elke zondag gaat René Buelens op bezoek bij zijn familie in Antwerpen. Op één van die bijeenkomsten licht Julien zijn broer in over zijn plannen. René Buelens springt dadelijk op de kar. René probeert onmiddellijk een netwerk uit te bouwen in de Dijlestad. Reeds de dag nadien spreekt hij enkele contacten aan die tewerkgesteld zijn bij de Belgische Spoorwegen. De eerste die hij kan overhalen is **Ernest Doms**, een ex-leerling van Buelens die aan het station van Haeren werkt. Doms observeert in en rond Mechelen en zal later als verbindingsgagent optreden tussen de verschillende posten in het Mechelse. In de loop van december 1916 werft Buelens een volgende agent aan. Het gaat over Hombekenaar **August De Maeyer**, stationschef op Hombeek-Heike.

Gust De Maeyer in zijn uniform op Hombeek-Heike

Hij zal voortaan de treinbewegingen op de lijn Mechelen-Gent optekenen. Daarvoor krijgt hij de hulp van vrouw **Sophie Apers** en zoon **Frans**. Deze lijn is van enorm belang, aangezien het de meest directe weg naar het front is. Tijdens de oorlog passeren er dagelijks zo'n zestig treinen op deze spoorweg³⁹. Het gezin De Maeyer woont in het patronaat in Hombeek, in de Bankstraat. Achter hun huis liep de spoorweg door, hun observatiepost was dus thuis gevestigd en niet op het Heike, waar Gust werkte. Op 5 januari 1917 begint het gezin De Maeyer aan de observaties en precies één week

later levert vader August hun eerste rapport af. Frans volgt op dat ogenblik les in het Sint-Romboutscollege en hij neemt de rapporten van zijn ouders mee naar school, waar hij ze afgeeft aan zijn leraar, René Buelens.

Ook deze Hombeekse Sophie Apers zal voor de Service Luxembioneren

De lijnen Mechelen-Brussel en Mechelen-Gent worden nu al in de gaten gehouden, maar daarmee is de kous voor Buelens niet af. Samen met zijn kompaan Ernest Doms richt hij een dubbele observatiepost in Muizen op, om de lijn Mechelen-Leuven te kunnen observeren. Bovendien is er in Muizen een rangeerstation gevestigd, dat aansluit aan het Mechelse Arsenaal. Het is dus een bijzonder belangrijke post. Via die weg kunnen de spionnen inzicht krijgen in de Duitse plannen en troepenbewegingen. **Jules Spruyt**, onderpastoor van de parochie Muizen, wordt aangeworven om alles in goede banen te leiden. **Guillaume Willems** wordt door Spruyt gevraagd om de echte observaties te doen. Willems, die in het Arsenaal werkt, aanvaardt met de woorden: "*uw wensen zijn mijn bevelen*". Verder spreekt Spruyt zijn vriend **Norbert Stevens** aan. Hij werd in 1885 geboren in Kapelle-op-den-Bos, maar woont vlak naast het spoor in Muizen. Stevens spioneert ook, samen met zijn vrouw **Aline Buelens** die eveneens uit Kapelle-op-den-Bos afkomstig is. Ook Willems wordt geholpen door zijn vrouw. Zo telt Muizen plots vijf spionnen, waardoor ze een goede continuïteit van de observaties kunnen garanderen, zonder enige verdenking op zich te halen.

³⁹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

Het gezin De Maeyer

August De Maeyer wordt geboren in Ruisbroek op 8 mei 1876. In zijn geboortedorp trouwt De Maeyer met Sophie Marie Apers, die eveneens uit Ruisbroek afkomstig is. Zij werd geboren op 17 april 1872. De Maeyer werkt bij de Belgische Spoorwegen en wordt aangesteld als stationschef op Hombeek-Heike. Het jonge gezin verhuist samen met hun zoon Frans (°Ruisbroek 8 juli 1900) naar Hombeek, in de Bankstraat 169.

Frans is de auteur van het bekendste oorlogsdagboek uit Hombeek. Voor het jaar 1914, de inval van de Duitsers en de daaropvolgende maanden, heeft hij alles netjes opgetekend. Dat dagboek is in vier delen verschenen in 't Ridderke. Opmerkelijk is dat hij vanaf 1915 stopt met het maken van aantekeningen. Uit vrees dat de Duitsers het zouden vinden? Over de activiteiten als spion, zowel van zichzelf als van zijn ouders, heeft hij in ieder geval met geen woord gerept. Ook na de oorlog heeft hij er met niemand over gesproken, wat hem alleen maar siert. Slechts recentelijk is aan het licht gekomen dat Frans heeft gespioneerd voor de Britten, en daar nadien ook voor is erkend.

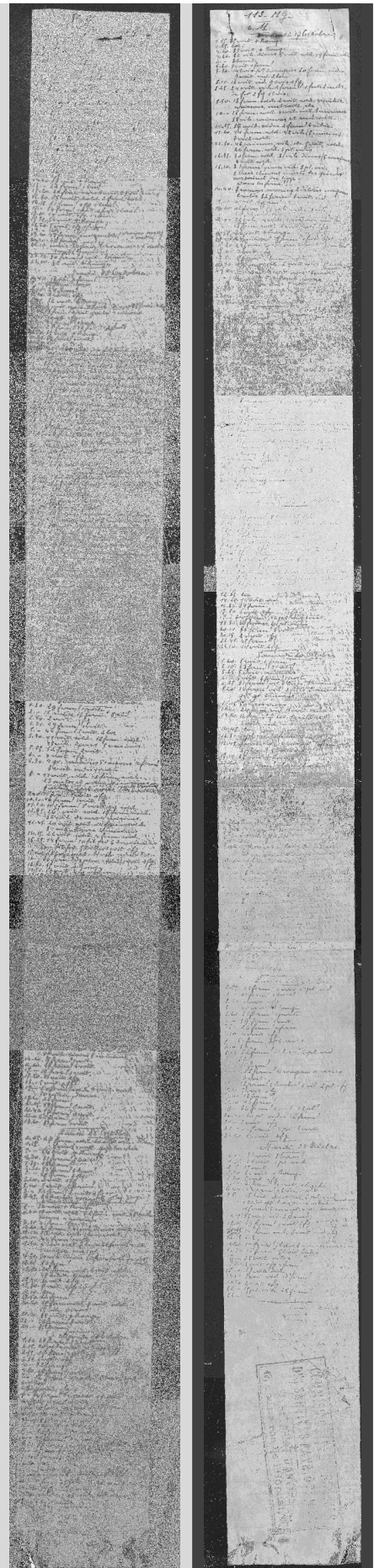
Frans' vader, Gust, wordt eind 1916 door René Buelens en Ernest Doms gevraagd om zijn positie als stationschef te benutten om Duitse treinbewegingen op te tekenen. Daarmee is hij samen met zijn vrouw en zoon één van de eerste spionnen van de Service Lux. Ze beginnen hun observaties op 5 januari 1917 en zullen elke dag alle passerende treinen noteren, tot aan de Wapenstilstand. Aan het begin van de dienst verdient De Maeyer 210 frank per maand. Later wordt dat bedrag opgetrokken tot 260 frank. Ook krijgt hij een vergoeding van 500 frank voor het installeren van zijn observatiepost. Zijn vrouw krijgt dezelfde vergoeding. Zoon Frans, die nog maar 16 is op het moment dat hij begint te spioneren, wordt niet betaald voor zijn activiteiten, maar hij krijgt wel 500 frank zodat hij kan blijven studeren.

Kleindochter Frieda vertelt hoe haar grootouders te werk gingen:

"Onze peter leerde heel klein schrijven en hij schreef alle notities op een sigarettenblaadje. Op die manier kon hij ze bij een inval snel inslikken. Moeke Statie (Sophie Apers) schreef de nota's op het kartonnetje van haar breiwool. Ze had dat altijd in haar zak steken, en ze kon de wol altijd over de nota's schuiven, zodat niemand dat kon zien. Ze woonden toen in het patronaat in de Bankstraat en het hele gezin spioneerde mee, ieder acht uur. De jongste, Mon, moest elke keer aan de rok van zijn moeder trekken toen er een trein aankwam, want zij hoorde niet goed meer. Hij mocht nooit zeggen dat er een trein aankwam, want er moest maar iemand iets fout horen, hij moest altijd aan haar rok trekken. Frans, de oudste, nam de notities dan mee naar school, netjes opgerold, zodat hij ze gemakkelijk kon verstoppen"

Zoals we later zullen zien is de Hombeekse post zeer succesvol gebleken. Het is de enige O.F. van de Service Lux die bij elk transport naar Nederland een volwaardig rapport aflevert, en dat tot aan de Wapenstilstand.

Foto's: Dit zijn originele aantekeningen van het gezin De Maeyer. Op dit papiertje staan alle treinen genoteerd die in de periode van 17 t.e.m. 21 oktober 1917 aan het patronaat zijn gepasseerd. Bij elke trein staat het uur, de richting, het aantal wagons en wat hij vervoerde vermeld. Zo lezen we voor de eerste dag dat er om 1.15u een trein passeert met 35 Rode Kruis-wagons. Tien minuten later rijdt er enkel een locomotief voorbij, enz... In totaal zouden er die dag 29 treinen komende van Gent, passeren. De notities van de treinen uit Mechelen zijn helaas niet bewaard. (Bron: ARA, Services Patriotiques, P13, Lux)

De lijn Leuven-Mechelen is eveneens belangrijk, omdat de Duitse troepen via Verviers en Luik naar Leuven reizen. Van daaruit trekt de stoet naar Mechelen, om vervolgens via Gent naar het front te sporen. Nu de Service Lux zowel de lijn Leuven-Mechelen als de lijn Mechelen-Gent in de gaten houdt, en bovendien een oogje in het zijl houdt bij het Arsenaal, kunnen ze veel gegevens vergelijken. Tussen Leuven en Mechelen rijden tijdens de oorlog gemiddeld zo'n 40 treinen per dag⁴⁰.

Een Duitse soldaat patrouilleert op de Mechelse spoorlijn⁴¹

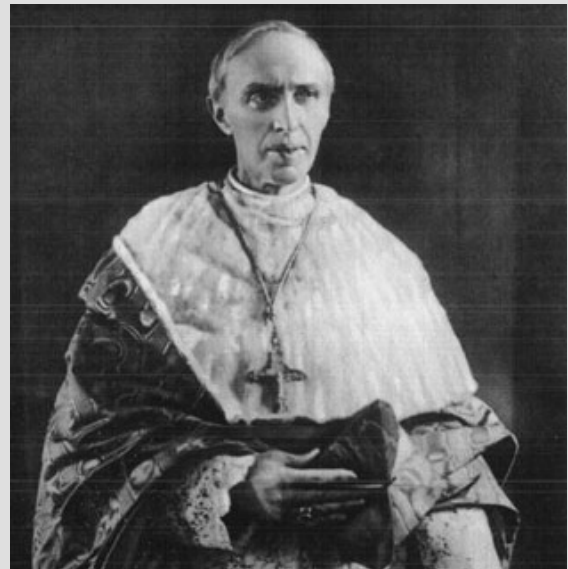
Nu René Buelens in Mechelen een stevig netwerk op poten zet, kan broer Julien zich richten op het meer noordelijke deel van de provincie. Hij begint met het opstellen van een post op de lijn Mechelen-Antwerpen. Op vraag van **kardinaal Mercier** aanvaardt Julien Buelens begin 1917 een job als leerkracht in het Sint-Norbertusinstituut in Antwerpen. Hij stelt echter wel één voorwaarde. Indien zijn spionageactiviteiten vereisen dat Buelens voor enkele dagen niet aanwezig kan zijn, moet hij daar verlof voor krijgen. Mercier aanvaardt zonder meer. Meer zelfs, de directeur van de school, priester Van der Voort, prijst zijn broer aan als toekomstig spion. En inderdaad, **Gustave Van der Voort**, die in Mechelen woont, wordt aangeworven om een post op te richten op Neckerspoel, precies op de spoorlijn Mechelen-Antwerpen. Ook op deze lijn worden dagelijks zo'n 40 treinbewegingen gespot.

⁴⁰ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

⁴¹ SAM, beeldbank

De rol van kardinaal Désiré-Joseph Mercier en burgemeester Karel Dessain

Désiré-Joseph Mercier werd in 1907 tot kardinaal gewijd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog gaat hij openlijk in tegen de Duitse bezetters. Vooral de doelbewuste vernietiging van de Leuvense universiteitsbibliotheek en de opeisingen van Belgische arbeiders zitten hem hoog. Het hoeft dus niet te verbazen dat hij spionagenetwerken probeerde te steunen. Mercier protesteert ook hevig tegen de bestuurlijke opdeling van België, waarmee de Duitsers de weg willen effenen voor een onafhankelijk Vlaanderen. In een herderlijke brief spreekt Mercier zelfs openlijk zijn geloof uit in een geallieerde overwinning. De Duitsers zijn razend op Mercier, maar ze durven het niet aan om hem te arresteren.

Kardinaal Mercier verzette zich op vele manieren tegen de Duitse bezetter en werd daar vaak voor op de vingers getikt

De Belgicistische kardinaal koos dus resoluut voor het verzet tegen Berlijn. Hetzelfde kan gezegd worden van burgemeester **Karel Dessain**. Die wordt op 3 maart 1915 door de Duitsers gearresteerd en naar Duitsland gedeporteerd, omdat hij ervan verdacht wordt de herderlijke brief van Mercier, waarvan net sprake is, te hebben gedrukt en verdeeld onder de bevolking. In werkelijkheid was het echter de broer van Karel, **Fancis Dessain**, die het drukwerk op zich had genomen, maar desalniettemin wilde de bezetter een signaal geven aan de Mechelaars⁴². Karel Dessain zou in 1922 overigens tot ridder worden geslagen omwille van zijn verdiensten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

⁴² DE LANNOY (H.). "Ridder Karel Dessain (1871-1944). Katholiek burgemeester-senator en rots in de woelige Mechelse branding." In: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 108, 2004, Mechelen, pp. 213-214.

Gustave betreft zijn hele familie in de dienst: **Josine, Germaine** en **Leopold Van der Voort** worden allen agenten van de dienst Lux. De familie Van der Voort spioneerde overigens ook in dienst van de Service Tirole, een ander netwerk dat voor de Britse GHQ opereerde.

Enkel de lijn Mechelen-Brussel wordt nog niet door de dienst Lux gecovered en daarom gaat Buelens op zoek naar extra agenten. Hij komt uit bij **advocaat Campion**, die op zijn beurt **juffrouw Van Poucke** uit Vilvoorde aanraadt. Zij woont vlak naast het spoor, maar het zou nog tot juni 1918 duren vooraleer zij effectief tot de dienst toetreedt. Deze lijn kan dus niet grondig worden bespioneerd door Lux, hun enige hiaat in en rond Mechelen...

Organisatie van de dienst

De Service Lux zou zoals gezegd uitgroeien tot een grote inlichtingendienst, die uit twee delen bestond. Enerzijds was er de *Sector Noord*, die de provincie Antwerpen omvatte. Anderzijds was er de *Sector Zuid*, die de provincies Brabant en Henegouwen omhelsde. In de eerste periode ligt de nadruk duidelijk op de Noordelijke sector, die twee centrale punten kende: Antwerpen en Mechelen. Later zou Mechelen het enige grote centrale punt van de dienst worden, maar daarover straks meer.

Nu er een aantal spionnen actief is, die allen verschillende treinpassages optekenen, moet er voor gezorgd worden dat die rapporten ook op hun bestemming aankomen. In de beginperiode gaf René Buelens de rapporten elke zondag aan zijn broer, die er dan via kennissen voor zorgde dat ze over de grens konden worden gesmokkeld. Dit was echter geen efficiënte manier van werken. Om nuttig te zijn, moeten de spionagerapporten uiteraard zo snel mogelijk in Nederland geraken. Als er in een rapport gewag wordt gemaakt van enorme troepenversterkingen die richting front reizen, maar die informatie niet tijdig bij de Verenigde Legers geraakt, is al het werk voor niets gebleken. Daarom werd er vanuit Nederland een netwerk opgezet om de rapporten op regelmatige basis naar Rotterdam te smokkelen. Elke woensdag zou er een *porteur* van Nederland naar Antwerpen reizen om de spionageverslagen op te halen. De koeriers, die de rapporten van de agenten tot in Antwerpen brachten, moesten er dus voor zorgen dat ze elke woensdagmorgen met hun explosieve vracht in de Scheldestad geraakten. In Mechelen nam **Victor Doms** die taak op zich⁴³. Doms werkte in Antwerpen en gaf de rapporten daar af aan priester Julien Buelens. Die gaf ze dan door aan de wekelijkse *porteur*. Op 22 januari 1917 bereikten de

⁴³ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

eerste rapporten van Lux hun Rotterdamse contactpersoon. Dit is het officiële debuut van de Mechelse spionagedienst.

Stelselmatig wordt het netwerk uitgebreid. Julien Buelens wil vermijden dat te veel mensen elkaar kennen en licht daarom niet veel mensen in over zijn praktijken. Ook binnen de dienst is, op hemzelf en zijn broer na, niemand op de hoogte van de omvang van de dienst. De spionnen kennen elkaar ook niet. De volgende agenten die worden ingelijfd zijn allen religieuzen in Antwerpen. De Zusters **Martha, Gèneveva** en **Scholastica** werken allen in het ziekenhuis en zijn op de hoogte van de praktijken van Buelens. Priester **Louis Diels** wordt aangeworven als een soort van secretaris. Hij bewaart alle documenten van de dienst Lux.

De grens met Nederland

Net nu de dienst op volle toeren draait en stevig begint te functioneren, moet Lux zijn activiteiten eind januari 1917 voor een lange tijd stil leggen. Door het verschrikkelijke slechte weer en de hevige sneeuwval, is het voor de passeurs onmogelijk om de grens ongezien over te steken. De rapporten kunnen dus niet naar Nederland worden gesmokkeld. De passeurs die de rapporten moeten smokkelen worden altijd vanuit Nederland gestuurd. Veel diensten hebben een vaste *porteur*, maar niet de Service Lux. Het hoofdkwartier in Rotterdam regelt alle overdrachten. Eerst werd er nog gewerkt met mensen die toelating hadden om de grens over te steken, zoals leden van de *Commission for Relief in Belgium*⁴⁴. Zij konden echter niet op regelmatige basis opereren, waardoor veel rapporten hun waarde verloren omdat ze te laat in Rotterdam aankwamen. Bovendien werden de leden van de *CRB* ook nauwlettend in de gaten gehouden door de bezetter. Deze mensen rekruteerden ook vaak in het bezette België. Redelijk snel echter wordt er overgaan tot een andere tactiek, waarbij de grens illegaal moet worden overgestoken. Daar komt de befaamde *porteur* aan het venster piepen. Het is immers geen pretje om de grens ongezien te passeren, maar om dat te begrijpen moeten we eerst een ander stukje geschiedenis vertellen.

Door het Duitse aanvalsplan van augustus 1914 werd de Belgische neutraliteit geschonden. 27 Duitse legerkorpsen vielen ons land binnen en

⁴⁴ De *Commission for Relief in Belgium* was een Amerikaanse organisatie die samen met het *Nationaal Hulp en Voedingskomitee* de Belgische bevolking tijdens de Eerste Wereldoorlog van voedsel en hulp voorzag. Voor meer info, zie onder meer GAY (I.), FISHER (H.H.). *Public Relations of the Commission for Relief in Belgium*. Stanford University Press, California, 1929, 2 volumes of Henri Pirenne en zijn *Histoire de la Belgique*.

moesten zo de Franse linkervleugel aanvallen. Door datzelfde Duitse aanvalsplan bleef Nederland gevrijwaard van een inval. Dat land kon zich neutraal opstellen in de oorlog. België was bezet en Nederland neutraal. Dat veroorzaakte een zeer intensief grensverkeer tussen de twee landen⁴⁵. Duizenden vluchtelingen trekken naar Nederland, alsook jonge mannen die via Nederland naar Engeland of Frankrijk willen trekken, om zich daar in te lijven als oorlogsvrijwilliger. Voor de Duitsers was het uiteraard onaanvaardbaar dat al deze jongemannen zich zomaar konden inlijven bij een vijandelijk leger. Eind januari 1915 was het aantal Belgische jongeren dat zich via Nederland aansloot bij het leger, al opgelopen tot 6.400⁴⁶. Daarom, en ook om smokkelaars en spionnen met militair-strategische informatie over het bezette België tegen te houden, moest er dringend iets gebeuren.

In eerste instantie stelden de Duitsers zware controles in langs het Kempisch kanaal en de verschillende grensposten. Dat kon het illegaal verkeer tussen België en Nederland uiteraard niet tegenhouden. Bovendien werd het front steeds meer verlegd naar het Westelijke deel van België, waardoor er niet zo veel Duitsers konden worden vrijgemaakt om de grens met Nederland te bewaken⁴⁷. Midden 1915 gaat de Duitse overheid dan over tot het plaatsen van een afsluiting langs de grens. Er wordt een schrikdraad geïnstalleerd over de hele lengte van de grens, en die draad wordt onder hoogspanning gezet. De Duitse legerleiding probeert België op die manier hermetisch af te sluiten van de buitenwereld⁴⁸.

De draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens. (Bron: Archief Gazet van Antwerpen)

Vanaf augustus is de afsluiting operationeel. Ze loopt over een afstand van zo'n 180km van het

Drielandenpunt, iets voorbij Vaals tot aan de Belgische kust⁴⁹. De hele constructie staat op Belgisch grondgebied. De versperring bestond uit drie draden, waarvan enkel de middelste onder stroom stond. Ze was gemiddeld 2 meter hoog met vijf tot tien zinken of koperen draden. Die draden zaten op ongeveer 20 à 30 cm van elkaar en begonnen op 15cm van de grond. Elke 50 meter stond er een hogere paal opgesteld met een aanvoerleiding. De spanning op de draad varieerde van plaats tot plaats, maar ze lag altijd ergens tussen de 2.000 en de 6.000 volt⁵⁰.

Uiteraard was het voor iedereen verboden om binnen een straal van 100 meter van de draad te komen. Wie dat toch zonder toelating deed, werd onverbiddeijk neergeschoten. Een voorzichtige schatting stelt dat ongeveer 20.000 Belgen door of onder de *doodendraad* zijn gekropen tijdens de Eerste Wereldoorlog, ondanks het grote gevaar dat die onderneming met zich bracht⁵¹.

Door de barre weersomstandigheden slaat de passeur van Lux er zeven weken lang niet in om onder de draad te kruipen. Bovendien weigert Louis Willems, die de rapporten aan de *passeur* moet overhandigen nog mee te werken. Hij gelooft dat hij is verraden en duikt onder. Collega Gonzalèz Van der Jeught is inderdaad opgepakt door de Duitsers en wordt opgesloten in de gevangenis van Charleroi. De spionnen die op de hoogte zijn van dit voorval zitten uiteraard met de schrik. Naast Van der Jeught is ook nog een andere spion opgepakt, **Adolphe Van Hecke**. Beide mannen werden aangehouden toen ze bij een controle rapporten droegen van een Belgische inlichtingendienst en een dienst van het War Office. Toen Buelens dit hoorde wist hij dat, als de mannen zouden zwijgen, de agenten van Lux geen gevaar liepen voor vervolging. Van der Jeught wordt door de Duitsers tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld, maar de activiteiten van Lux worden toch hervat...

Expansie in het zuiden

Op 11 maart 1917 slaagt **Louis Pintens** uit Zandvliet erin om alle rapporten van de voorbije zeven weken over de grens te smokkelen en in Rotterdam aan Van Tichelen te overhandigen. Lux is weer actief in de noordelijke sector.

Julien Buelens beslist dat het hoog tijd is om de activiteiten van Lux uit te breiden in het zuidelijke deel van België. Daarvoor roept hij de hulp in van

⁴⁵ VANNESTE (A.). "Het eerste "Ijzeren Gordijn"? De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog". In: *Het Tijdschrift van Dexia Bank*, 2000, jg 54, nr. 214, p. 40

⁴⁶ VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 40

⁴⁷ VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 41

⁴⁸ VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 43

⁴⁹ van WAESBERGHE (S.). *Smokkel in het Land van Waas tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Licentiaatverhandeling UGent, 2001.

⁵⁰ VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, pp. 46-48

⁵¹ VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 72

een collega. **Priester Verstrepen** is directeur van de *Ecole Commerciale de Mons* en hij wordt gevraagd om een observatiepost in Ath te stichten. Al snel wordt een spion gevonden om de taak op zich te nemen. **Charles Maurois** zal vanaf 17 april 1917 de lijn Brussel-Doornik observeren, en hij doet dat uitzonderlijk minutieus. Die spoorlijn is ook van strategisch belang aangezien ze Duitsland verbindt met het noordelijke deel van het Westelijke Front.

De situatie wordt alsmat complexer. Ondertussen zijn er dus twee posten actief in Wallonië: De Mol in Bergen en Maurois in Ath. Zij brengen hun rapporten elke woensdag naar Brussel waar René Buelens ze oppikt en naar Mechelen draagt. Vanuit Mechelen vervoert Victor Doms alle rapporten naar Antwerpen om ze aan Julien Buelens door te geven. Die bezorgt ze op zijn beurt aan **Edmond Vermandel**, de vervanger van Louis Willems. Vermandel bezorgt de verslagen dan uiteindelijk aan de passeur. En zo gebeurt het, week na week...

Omdat er moeilijkheden ontstonden met de overdracht van de rapporten aan de passeurs, werd er in de loop van 1917 geopteerd om via een brievenbussysteem te werken. In Antwerpen werd er gezocht naar een geschikte plaats voor een B.A.L. (Boite aux lettres). Dat is een bus waar de agenten hun rapporten in kunnen deponeren, en de passeurs ze er vervolgens kunnen uithalen. Op die manier hoeven de personen elkaar niet te ontmoeten en kan iedereen zijn taak vervullen wanneer het hem het best uitkomt, zonder zichzelf verdacht te maken. Na een mislukt experiment met een B.A.L. in de Sint-Janskerk, stelt **Frans Peeters**, die in het centrum van Antwerpen woont, zich kandidaat om een B.A.L. in te richten bij hem thuis. Zijn aanbod wordt aanvaard en Peeters zou deze taak vervullen tot aan de Wapenstilstand.

Buelens is echter nog niet tevreden. Op een woensdagmiddag in juni 1917 ontmoet hij een collega-leerkracht van het St.-Louis Instituut in Brussel, priester **Van den Hout**. Hij praat er over zijn spionageactiviteiten en Van den Hout raadt hem aan met **Léon Servais** te praten. Servais werkte reeds lang voor een andere inlichtingendienst, maar door de arrestatie van zijn baas, werd dat netwerk stopgezet. Léon Servais is onmiddellijk bereid om voor Lux te werken. Hij zal in Brussel observeren, terwijl zijn twee zonen, **Joseph** en **Désiré**, de spoorlijn Brussel-Namen in het oog zullen houden. Alweer een lijn die door Lux wordt gecovered. Servais zou uitblinken in zijn precisie. Zijn rapporten waren zo nauwkeurig opgesteld, dat de directie in Nederland ze gebruikte als voorbeelden voor andere spionagediensten⁵².

Niet veel later richt Lux nog een post op in Turnhout, zodat ook in het noorden van de provincie Antwerpen kan worden gespioneerd. Deze *O.T.* levert echter slechts sporadisch rapporten af. Enkel als er markante troepenbewegingen plaatsvinden, wordt dat doorgegeven aan priester Buelens. Met die handelwijze zijn ze in Nederland echter niet tevreden. Ook als er niets belangrijk valt te melden, moet dat worden gerapporteerd. Op die manier weten de geallieerden precies welke Duitse regimenten waar zitten. Ook al verplaatsen die zich niet. Bovendien kan rust in een bepaalde streek wijzen op hoge activiteit in een andere streek. Om die verbanden te kunnen leggen, moeten spionnen dus elke week alles melden, en niet enkel markante feiten. In die zin is de post in Turnhout niet rendabel geweest voor de geallieerde legers.

Tijdens de zomer ontvangt Buelens een brief van **kapitein Best**, een attaché van het Britse leger in Nederland. Best vraagt aan priester Buelens om uit te breiden en geeft hem daarvoor *carte-blanche*. Julien Buelens spreekt andermaal de mensen aan die in hetzelfde milieu vertoeven, hij contacteert collega-priesters en leerkrachten. Via priester **Jean Belpaire** uit Nijvel krijgt hij contacten door van betrouwbare jongens. Niet veel later heeft Lux er alweer twee spionageposten bij: de lijnen Brussel-Nijvel en Ottignies-Manage worden door nieuwe agenten geobserveerd. Die laatste post werd bemand door **Arthur Dehoux** uit Nijvel, een oudspion van de Service Fish, die zijn diensten aanbiedt aan Julien Buelens.

Later volgen nog nieuwe observatieposten op de lijnen Ath-Gramont, Mons-Doornik en Mons-Valenciennes.

Gevloerd door de contraspionage

Omdat de Nederlandse directie merkt dat Lux zeer goede prestaties levert, vraagt Van Tichelen aan Julien Buelens om nog uit te breiden. Hij geeft de contacten door van een zekere **mijnheer Bage** uit Brussel. Na twee ontmoetingen proberen ze in de Belgische hoofdstad een nieuw netwerk op poten te zetten. Eerst en vooral hebben ze iemand nodig om een B.A.L. te installeren. Alweer via Nederland wordt er contact gelegd met een Brusselaar, **De Backer**. Jammer genoeg blijkt de koerier van die laatste, **Benjamin Moses**, een dubbelspion te zijn. Buelens had de man al eens eerder ontmoet. Via Van Tichelen uit Nederland nam hij begin 1917 contact op met de Antwerpenaar. Moses kon voor valse paspoorten zorgen om over de grens te geraken. Buelens vertrouwde hem echter voor geen haar en blies alle contacten af. Hij voelde aan dat er iets fout was, en hij had gelijk. Wanneer hij in augustus 1917 via Nederland in contact komt met

⁵² ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

Bage en later met De Backer, en wanneer blijkt dat die laatste samenwerkt met Moses, is het kwaad uiteraard al geschied. Het vermoeden wordt even later bevestigd. Benjamin Moses is een dubbelspion.

Daar komt nog bij dat Buelens nog met een andere Duitse spion in aanraking komt, zonder het te weten weliswaar. Op het ogenblik dat een spion uit Ath zijn vrouw verliest, vindt hij dat spioneren niet meer voldoende is om zijn land te dienen. Hij is zijn vrouw kwijt en heeft geen kinderen, dus wil hij vrijwillig dienst nemen in het leger. Buelens steunt hem met die plannen. De *passieur* die hem over de grens met Nederland zal smokkelen blijkt echter een Duitse spion te zijn. Hij weet dus dat zijn klant deel uitmaakt van een spionagenetwerk en nu vrijwillig in dienst wil treden van het Belgische leger. Hij weet ook dat Buelens, die de man betaalt voor de overtocht, eveneens deel uitmaakt van dat netwerk. Op zich is dit niet veel informatie, maar samen met de info van de andere dubbelspion, hebben de Duitsers belastend materiaal genoeg om priester Buelens te arresteren. Bovendien is De Backer ondertussen op aanraden van Moses al gearresteerd. Hij bezwijkt snel onder de druk. Hij vertelt dat zijn baas een priester is, maar dat hij zijn echte naam niet kent. De priester noemt zichzelf Lux. Hij geeft wel een goede persoonsbeschrijving en meldt de Duitsers dat de priester elke woensdag de trein neemt uit Antwerpen om zijn rapporten op te halen. Voor de Duitse agenten is dit uiteraard een hapklare brok. Julien Buelens wordt inderdaad gearresteerd, op 7 november 1917. Commissaris **Alfred Urner**, beter gekend als *Monsieur Bienne* wacht Buelens op aan het station en leidt hem meteen weg naar een apart kamertje in het Brusselse Noordstation. Daar wordt Julien gefouilleerd, maar geen enkel compromitterend stuk wordt gevonden. Zonder te weten hoe de man precies heet, wordt Buelens naar het politiebureau gevoerd voor een ondervraging. Later op de dag wordt hij binnengebracht in de gevangenis van Sint-Gillis.

Buelens blijft er heel rustig bij. Hij blijft ontkennen en zegt niet te weten waarover zijn ondervrager het heeft. Urner begint zodanig te twifelen, dat hij op een gegeven ogenblik denkt dat hij de verkeerde te pakken heeft. Gelukkig worden geen andere agenten gevisieerd. Het netwerk is zo opgebouwd dat enkel Buelens op de hoogte is van wie er allemaal voor werkt en waar de posten zich bevinden. Aangezien hij dat allemaal voor zich houdt, en niet bezwijkt onder de druk, blijven de andere spionnen buiten schot. Indien de Duitsers hadden gewacht met de arrestatie en Buelens gewoon hadden laten volgen, zouden ze nagenoeg de hele dienst hebben kunnen oprollen. Julien Buelens zou de dag van zijn arrestatie immers vier

koeriers ontmoeten, die de rapporten van zes observatieposten aan hem zouden overhandigen. Dit alles is echter niet gebeurd, waardoor de spionnen van Lux onbekend blijven voor de Duitse bezetter. Het is pas in de gevangenis van Sint-Gillis, waar Buelens met De Backer wordt geconfronteerd, dat de Duitsers weten dat ze de juiste man hebben gearresteerd. De Backer bevestigt immers dat Buelens de leider van Lux is. Dit doet de priester de das om. De werking van de Service Lux komt echter niet in het gedrang, maar de dienst kampt nu wel met een vacuüm aan de top van de organisatie, en dat moet dringend opgevuld worden.

Al snel merken de spionnen dat er iets fout is gelopen. Elke woensdag kwam Buelens de rapporten immers halen in Brussel, maar aangezien hij niet komt opdagen, brengen ze hun werken naar Servais. Die wordt ongerust en regelt een ontmoeting met de broer van Buelens, René. Via contacten met een tussenpersoon (niemand minder dan de Mechelse plaatsvervangende burgemeester **Francis Dessain**) ontmoet Servais **Marcel De Merre**. Die brengt hem op de hoogte van de arrestatie van Buelens, maar vraagt hem om het werk voort te zetten. Zo gebeurt het ook.

Een nieuwe leider

Na druk topperleg en een intensieve (en dus ook gevaarlijke!) briefwisseling met Rotterdam, wordt beslist dat de twee jaar jongere René Buelens de taak van zijn broer zal overnemen. Nu Julien in de gevangenis zit, wordt René de nieuwe nummer 1 van de Service Lux. Vanaf nu zal de dienst ook meer en meer geconcentreerd worden rond Antwerpen en vooral Mechelen. Eerder was dat ook al het geval, maar het aantal spionnen wordt hier nog opgevoerd. Buelens praat onmiddellijk met **Marcel De Merre**, een oud-leerling van het Sint-Romboutscollege. Hij wordt verbindingsagent tussen de verschillende spionnen in het Mechelse. De Merre krijgt dus een bijzonder belangrijke positie, aangezien hij precies weet wie wat doet en waar de posten zijn gevestigd. Ook worden moeder en dochter **De Bont** uit de Mechelse Onze-Lieve-Vrouwestraat gerekruteerd. Zij beheren de documenten en het geld van de dienst. Later zullen ze ook worden ingeschakeld bij de overdracht van spionagerapporten uit Turnhout.

De enige verandering die de machtsoverdracht met zich heeft gebracht, is dat de post in Nijvel niet meer wordt opgestart. Lux verliest dus een observatiepost. Langs de andere kant krijgt Mechelen er een aantal agenten bij, daar wordt het netwerk dus uitgebreid. Bovendien wordt de Dijlestad nu het absolute centrum van de dienst.

Alle rapporten worden hier verzameld alvorens ze in tweevoudig kopij naar Nederland worden gesmokkeld.

Alweer een Duitse hinderlaag

Alles loopt gesmeerd in de nieuwe organisatorische structuur, althans tot het voorjaar van 1918. Een nieuwe B.A.L. werd geïnstalleerd in de Boulevard du Régent 9 in Brussel, bij een zekere mevrouw **De Teuf**. Léon Servais brengt wekelijks verschillende rapporten naar het nieuwe verzameladres. Bij de derde overdracht loopt het echter mis. De Duitsers staan hem om een nog steeds onbekende reden op te wachten. Hij wordt onmiddellijk gearresteerd. Niet veel later worden ook **De Mol**, **Wiard** en **Taquet** opgepakt. De communicatie met de zuidelijke sector is helemaal onmogelijk geworden. Lux is niet langer actief in Franstalig België.

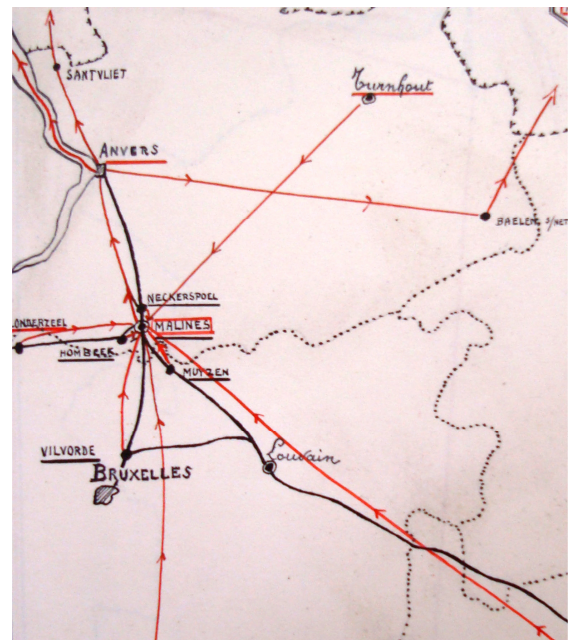
De nadruk van de Service Lux komt nu helemaal op de provincie Antwerpen te liggen, met Mechelen als absoluut middelpunt. Uit voorzorg, omdat er al zo veel lekken zijn geweest, verandert Buelens de standaardroute om rapporten naar Nederland te smokkelen. Voortaan zullen alle gegevens van Lux via Balen aan de Nete naar Nederland worden gebracht⁵³.

Al snel ontdekt Buelens echter dat zijn naam ook is gevallen tijdens ondervragingen van gearresteerde spionnen. Hij krijgt ook te horen dat de Duitsers in het bezit zijn van bezwarende documenten van zijn hand. Het is nog slechts een kwestie van dagen vooraleer hij gearresteerd zal worden. De enige reden waarom Buelens nog niet is opgepakt, ligt verscholen in het feit dat de bezetter het hele netwerk in één keer wil oprollen. Daarom schaduwen ze Buelens, om te weten te komen met wie hij omgaat. Buelens bezoekt zijn broer in de gevangenis en die raadt hem aan om het land te verlaten. Bovendien moet René Buelens een brief schrijven aan de Duitsers waarin hij verklaart de leider te zijn van een spionagenetwerk waar ook zijn broer bij behoorde. Hij zou ook verklaren dat hij zijn broer heeft meegesleurd in zijn wilde plannen. Op die manier kan Julien Buelens zijn verdediging daarop baseren. Zo gezegd, zo gedaan. René schrijft een brief en vooraleer hij vertrekt draagt hij de leiding van Lux over aan zijn vriend en vertrouweling Marcel De Merre. Buelens vertrekt nadien met de noorderzon en wordt door de nieuwe passeur, **Jean-Baptiste Van De Craen** via Balen over de grens gebracht⁵⁴. Onderweg is het hun gelukt om hun belagers af te schudden. De

Duitsers zijn uiteraard razend nu Buelens is verdwenen. Ze kunnen niemand oppakken, omdat ze simpelweg niet weten wie er nog allemaal actief is bij Lux. Het grote voordeel van Buelens is geweest dat zijn belagers niet iedereen konden natrekken waarmee hij contact had. Als leerkracht ontmoette hij immers zeer veel mensen, die niets met spionage hadden te maken.

Een gewijzigde aanpak

Op het ogenblik dat De Merre aan het hoofd komt te staan van de dienst Lux, wordt hij kapitein van een zinkend schip. De zuidelijke sector is nagenoeg helemaal opgedoekt, de communicatie tussen het Noorden en het Zuiden is volledig verstoord en bovendien is er al één leider gearresteerd en zijn opvolger moeten vluchten. Om het moraal op te krikken, bezoekt De Merre alle spionnen die actief zijn voor Lux. Hij benadrukt het belang van de spionage en zegt hen dat dit vele levens van frontsoldaten kan redden. Hij krijgt zijn agenten zo ver dat ze opnieuw aan het werk gaan, net als tevoren. Bovendien zendt hij Gustaaf Van Der Voort uit Mechelen naar Charleroi, om daar een dubbele post op te richten. Op die manier wil De Merre in het Zuiden van het land weer voet aan wal zetten. En het lukt. Vrijwel onmiddellijk worden in Marcinelle en in Couillet observatieposten gesticht om de lijn Charleroi-Namen te coveren⁵⁵.

De werking van de Service Lux onder leiding van Marcel De Merre. Het blijkt Duidelijk dat Mechelen het enige centrum van de Dienst wordt. Via Santvliet en Balen aan de Nete worden de documenten over de grens gesmokkeld⁵⁶.

⁵³ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

⁵⁴ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

⁵⁵ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

⁵⁶ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Service Lux

Niet veel later worden ook de zussen Van Poucke uit Vilvoorde, waar René Buelens een jaar eerder al contact mee had, definitief ingelijfd bij de dienst. Vanaf de zomer van 1918 wordt dus ook de spoorlijn Mechelen-Brussel door Lux geobserveerd. Heel Mechelen en omstreken wordt nu dus door één dienst volledig in de gaten gehouden en in kaart gebracht. In Brussel en omgeving worden ook nog pogingen gedaan om nieuwe agenten te rekruteren, maar dat blijkt steeds moeilijker. Verschillende spionnen, van andere diensten, zijn al opgepakt en gefusilleerd waardoor de meeste mensen niet happig meer zijn om toe te treden tot een inlichtingendienst. In Londerzeel kan er echter wel nog een nieuwe post worden gesticht. **Louis Eeckelaers**, een kozijn van priester Eeckelaers, is bereid om het station en de spoorlijn daar te observeren. Priester Karel Eeckelaers overhaalt Louis door hem een briefje te sturen waarin hij het belang van de spionage duidt.

In naam van "Gerard, D" die ik
 verdien uitlog over de kwestie van
 aankomsten.
 Overigens we gaan met onze schinden
 naar 't oorlogsveld toe, en ge zoekt
 ons dienst te bewijzen niet buiten
 gewoons moeten doen: uw gewone
 bezigheden thuis en van tijd tot tijd
 de kijkers open doen en zien welke
 troepen aan en voorbij komen bij
 ons en in den omstreken.
 Wat denkt g' hierover? Het
 Gouvernement doet al dergelijke
 mannen goed (50 f te veel meer ik)
 Dank een goed over na, en ga
 aan niemand, aan wien ik ook
 hiervan, zelf thuis mit, de best
 geheim houding is de verzekering van
 nooit geacht te worden.
 Geef me uw ja of nee overnemen
 niet, dan zend me ik "Gerard"
 en 't ding gaat zijn gang.
 Gerucht bezorgde Karel

Achterzijde van het briefje waarin priester Eeckelaers zijn kozijn uit Londerzeel verzoekt om toe te treden tot de Service Lux⁵⁷

Uit de tekst: "Een zeer ernstige, noodzakelijk geheim te houden kwestie is de reden van dit schrijven." (...) "En ge zoudt om dienst te bewijzen niets buitengewoons moeten doen: uw gewone bezigheden thuis en van tijd tot tijd de kijkers open doen en zien welke troepen aan en voorbij komen bij ons en in den aanhek"

Ook op de lijnen Luik-Namen en Luik-Brussel worden nog nieuwe posten gesticht, maar zij zijn

voor de rest van de oorlog slechts goed voor de levering van respectievelijk twee en één rapport.

Tijdens de bewindperiode van De Merre blijft in Mechelen alles op wietjes lopen. Er worden links en rechts wel enkele tussenpersonen vervangen, maar de continuïteit blijft verzekerd. Het is logisch dat de leider van de groep zijn meest intieme vrienden vraagt om tussenpersoon of koerier te worden in de dienst. Dit zijn immers de mensen die hij blindelings moet vertrouwen. Tijdens de laatste periode, die van De Merre, treden er nog drie Mechelse spionnen toe tot het netwerk. Stuk voor stuk goede kennissen van de leider. Het gaat over drukker **Jules Godenne**, priester **Delannoy** en **Jeanne Doms**, wiens broer reeds actief was als spion voor Lux.

Tijdens de *regeerperiode* van Marcel De Merre, vindt de Service Lux opnieuw de grandeur die de dienst had verloren sinds de arrestaties van de leden uit de zuidelijke sector en de verplichte vlucht van hun vorige leider. Hij bouwt het netwerk uit en in de laatste oorlogsmaanden heeft Lux nog bijzonder veel nuttige informatie kunnen doorspelen aan de militaire attaché's in Nederland. De Merre heeft zelfs plannen om nog vier nieuwe posten in het leven te roepen, maar op het slagveld is het geallieerde eindoffensief ondertussen zo succesvol dat zijn project niet meer wordt uitgevoerd. De Wapenstilstand is een feit en alle spionnen stoppen hun activiteiten.

Het proces van de gearresteerden

Op 2 september 1918 verschijnen de gearresteerde leden van de Service Lux voor het Duitse Kriegsgerecht. Ze worden samen berecht met de leden van de Service Diogène. Alle getuigen pleiten in het voordeel van priester Buelens, op twee na. De militaire auditeur, Stöber, vindt dat de doodstraf zich opdringt, maar aangezien er nog steeds twijfel heerst over de schuld van Buelens en aangezien er te weinig bewijzen kunnen worden voorgelegd, vraagt hij de priester te veroordelen tot dwangarbeid. Tegen ieders verbazing in wordt Buelens echter vrijgesproken. Stöber is hierover razend en wil Buelens alsnog naar Duitsland sturen. De gezondheidstoestand van de priester laat dat echter niet toe. Omdat hij de reis niet kan maken, wordt Buelens, ondanks zijn vrijspraak, opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. Daar zou hij blijven tot 4 november. Dan wordt hij toch vrijgelaten. Désiré Servais wordt wel ter dood veroordeeld, maar die straf wordt gelukkig nooit uitgevoerd. De andere beklagden van Lux, De Mol, Joseph en Leon Servais, Taquet en Wiard worden elk tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld, terwijl de vrouw van Taquet tien jaar krijgt

⁵⁷ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Service Lux

voorgeschooteld. Al bij al mogen ze zich met die straffen nog gelukkig prijzen.

Het resultaat van twee jaar spionage

Tussen 22 januari 1917 en 11 november 1918 smokkelt de Service Lux 98 bundels, met in elke bundel de wekelijkse rapporten van alle posten, over de grens⁵⁸. Dat wil zeggen dat de passeurs 98 keer over de grens zijn geraakt, zonder één keer te worden gearresteerd. Dat op zich is al een ongelooflijke prestatie. De Hombeekse post, van het gezin De Maeyer, is zoals eerder gezegd de enige die in elke bundel een rapport heeft afgeleverd. Slechts weinig diensten waren tijdens de Eerste Wereldoorlog zo productief als Lux. Bovendien is de dienst ook steeds actief gebleven. Ondanks de arrestatie en de verplichte vlucht van twee leiders, is de inlichtingendienst blijven functioneren tot aan de Wapenstilstand. In het rapport dat de *Commission des Annales des Services Patriotiques* na de oorlog schrijft over de Service Lux, wordt Julien Buelens bewierrookt. Volgens de *Commission* is het aan hem te danken dat Lux zo'n groot succes is geworden:

“Dans un service de l'importance du Service Lux son travail est surhumain. Sa présence est nécessaire à tous les postes et à tous les endroits: ici pour relever un courage défaillant, là pour combler un vide qui s'est formé.”

Toch wordt erkend dat hij dit werk niet alleen kon blijven klaren en dat hij daarom de hulp heft ingeroepen van zijn broer. Dat is een goede keuze geweest en ook later, wanneer De Merre ten tonele verschijnt, werd de juiste man aan het hoofd van de dienst geplaatst.

Opmerkelijk is het aantal priesters dat actief was in de Service Lux. Zoals uit de hele tekst blijkt, is bijna de helft van de spionnen priester. Ook helpen geestelijken vaak om nieuwe spionnen aan te brengen. Het is algemeen geweten dat de geestelijkheid zich tijdens de Eerste Wereldoorlog in België hevig heeft verzet tijdens de bezetting, maar het is niet zo wijd verspreid dat ook een groot aantal van de priesters actief in het verzet is gestapt. In dit geval door medewerking te verlenen aan een spionagedienst. Lux bewijst dat dit wel degelijk op ruime basis het geval is geweest. Dit fenomeen mag echter niet worden veralgemeend. Het is in dit geval uiteraard zeer belangrijk dat de eerste twee leiders van de dienst, de gebroeders Buelens, allebei priester waren. Het is dus niet onlogisch dat zij in hun eigen kringen gingen rekruteren om meer spionnen aan te werven.

⁵⁸ ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

Oprichting van de dienst Max Vengeur

Naast Fish en Lux is er zoals gezegd nog een tweede dienst actief in het Mechelse, de Service Max Vengeur, of vrij vertaald, de **Dienst van de Wreker**. Deze dienst is kleiner dan Lux, maar voor Mechelen wel van bijzonder groot belang. De Service Vengeur werd opgericht eind oktober 1917 onder impuls van **Arthur Hofmans**, alias Max Vengeur, uit Heffen⁵⁹. Hofmans woont in Antwerpen en had contact gelegd met de Belgische attaché's van de Britse inlichtingendiensten in Rotterdam. Hij steekt vervolgens zelf de grens over en gaat na een kort verblijf in Engeland met hen praten. Op hun uitdrukkelijke vraag, en vooral die van **Joseph De Sutter** (codenaam Xavier) sticht hij een spionagedienst in de streek rond Mechelen.

Arthur Hofmans zet meteen alles in het werk om zijn taak naar behoren uit te voeren. De eerste mensen die hij inlicht over zijn plannen, en ze vervolgens rekruteert, zijn **Louis Nuytiens**, **François Boone** en **Frans Jacobs** uit Leest. Ook zijn familieleden betreft hij in zijn nieuwbakken netwerk. Het doel van de spionage is om de treinen in de gaten te houden en de troepenbewegingen van de Duitsers op te tekenen. Daarvoor richt de groep al snel enkele posten op. In Hombeek wordt al in diezelfde maand oktober een *O.F.-post* opgericht. De Hombeekse post bevindt zich in het café van **Marie-Thérèse Stroobants**, *De Leeuw van Vlaanderen*. Vanuit de kamer op de eerste verdieping heeft men een ideaal zicht op het station en de spoorlijn. Louis Nuytiens kan Stroobants al snel overhalen om toe te treden tot de dienst. Samen met haar zussen **Louise** en **Paula** aanvaardt ze de opdracht en de drie vrouwen lassen een beurtrol in voor het observeren van de treinpassages.

Vanuit het eerste kamertje boven links op de foto spioneerden de zussen Stroobants, Louis Nuytiens en Frans Jacobs in dienst van de Service Vengeur. Op het huis staat nog duidelijk “De Leeuw van Vlaanderen – Herberg van Stroobants” te lezen.

De post van Hombeek was bijzonder belangrijk, aangezien hier bewegingen konden worden

⁵⁹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Fiche organique

opgetekend over het treinverkeer tussen Mechelen en Dendermonde. Dit is zoals gezegd dé weg die de Duitsers gebruiken om troepen en materiaal van en naar het front te transporteren. Vanuit Dendermonde ging het dan verder naar Gent en Brugge, tot aan het front. Langs deze spoorlijn bevinden zich dus nog veel meer posten dan enkel Hombeek. Op het Heike, slechts één kilometer verder dan Hombeek-dorp, spioneerde het gezin De Maeyer op dezelfde spoorlijn voor de Service Lux, zoals eerder beschreven. Ook in Kapelle-op-den-Bos en Londerzeel waren er spionageposten, maar daarover later meer. In februari 1918 richt Hofmans ook in Mechelen een *O.F.* op. Zoals eerder aangestipt is de Dijlestad een zeer belangrijk verkeersknooppunt voor de Duitse legers.

Naast de posten die zich uitsluitend bezighouden met het noteren van treinbewegingen, richt de dienst ook nog 8 *O.T.-posten* op. Hiervoor beperkt de Service Vengeur zich niet tot het Mechelse alleen. Vlak na de oprichting spreekt Hofmans zijn contacten aan op verschillende strategische punten in Vlaanderen en Brussel. Daardoor kan hij enorm snel een netwerk op poten zetten met *O.T.-posten* op het vliegveld van **Evere** (1 spion), in **Lier** (3 spionnen), **Antwerpen** (2 spionnen), **Mechelen** (3 spionnen), **Willebroek** (1 spion), **Dendermonde** (1 spion) en **Hombeek** (1 spion). In januari 1918 wordt er dan nog een laatste post opgericht die deel uitmaakt van de dienst.

In Beverlo stelt Hofmans een agent aan om te spioneren aan het **kamp van Beverlo** en op en rond het vliegveld van **Schaffen**⁶⁰. Dit zijn de spionnen die het eigenlijke werk op zich nemen. Elke dag worden hun rapporten opgepikt door een koerier, die de notities op zijn beurt dan weer verder brengt naar een verzamelpunt. De meeste van de rapporten van de Service Vengeur worden vervolgens via Antwerpen naar Nederland gesmokkeld. De Boite aux Lettres van de Service Vengeur was gevestigd bij **Charles Bekaert**. Hij zorgde er dan voor dat de rapporten via een *porteur* over de grens geraakten. Eens ze in Rotterdam aankomen, worden deze rapporten verwerkt in algemene spionagerapporten die onmiddellijk met de telegraaf naar de Britse en de Franse hoofdkwartieren worden doorgestuurd. Zo is er een heel netwerk van mensen bezig, mensen die elkaar doorgaans niet kennen. Enkel de leider van het gezelschap is op de hoogte van de omvang van zijn netwerk. De Service Vengeur telde op zijn hoogtepunt 31 agenten. In totaal hebben er echter meer spionnen onder de hoede van Hofmans gewerkt. Er waren een paar agenten die in dienst waren van twee diensten en de *porteur* maakte in wezen geen deel uit van de dienst, al werkte hij er wel voor. Er zijn ook een paar “helpende handen” actief die eigenlijk niet echt lid zijn. Zo kunnen we stellen dat er in totaal tussen de 35 en 40 spionnen actief waren voor de dienst Vengeur.

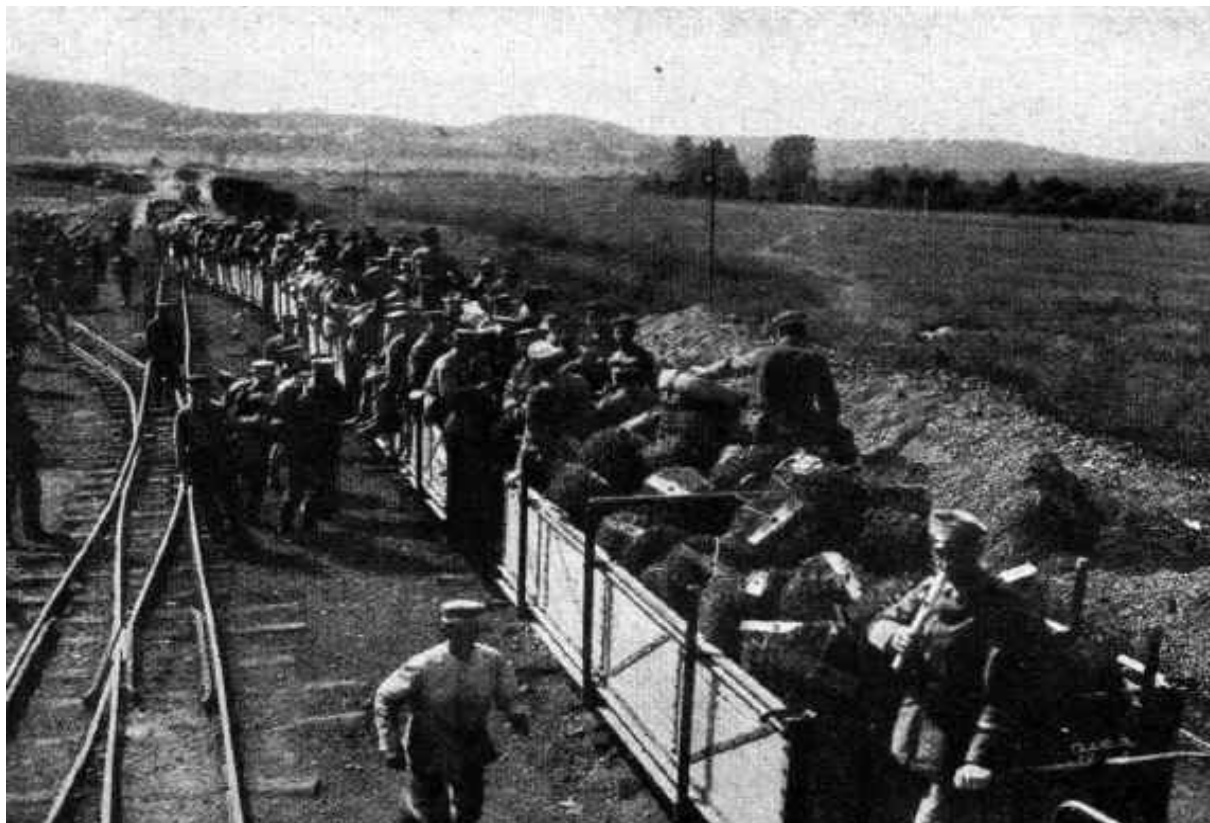
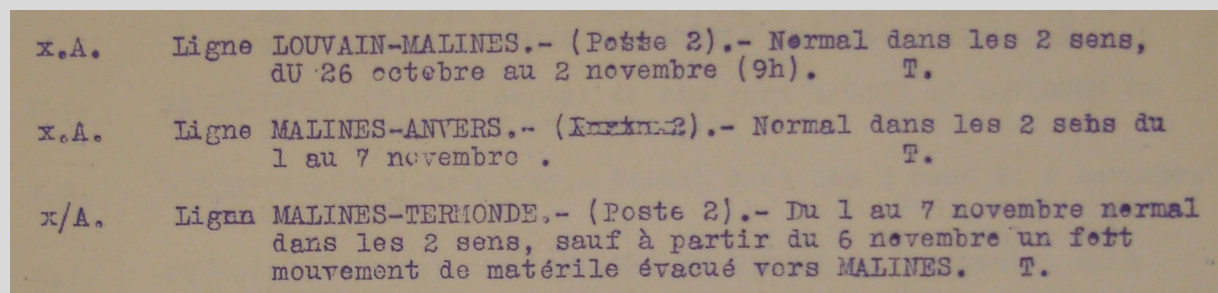

Foto: Duitse smalspoorbaan aan het front, een ideaal doelwit voor spionnen (Bron: *Schlachten des Weltkrieges*, 18)

⁶⁰ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Résumé historique du Service Vengeur

Hoe een 23-jarige uit Heffen leider wordt van een spionagegroep

Arthur Hofmans wordt in Heffen geboren op 24 april 1894 als zoon van Alphonse Hofmans en Louise Van Baelen. Het gezin telt nog drie andere kinderen: Angèle (°1896), Juliette (°1898) en Romain (°1900). Op het ogenblik dat de Duitsers België binnentrekken, vertrekt Hofmans naar Frankrijk. Daar aangekomen wil hij zich inlijven bij het Belgische leger, als vrijwilliger. Dat lukt hem ook en uiteindelijk belandt hij in **Calais**. Daar wordt hij in januari 1915 vrijgesteld. Via Nederland keert hij op 11 juni 1915 weer terug naar België. Van een spionagenetwerk is toen nog geen sprake, maar hij verzet zich wel op alle mogelijke manieren tegen de bezetter. Zo knipt hij regelmatig telefoonkabels door, om de Duitse communicatie te storen. Op 2 mei 1916 laat hij zich uiteindelijk inlijven in een echte spionagedienst die vanuit Nederland was opgestart. De dienst wordt echter ontdekt en hij moet vluchten naar Nederland. In de buurt van **Ravels** wordt hij betrapt door twee Duitsers. Hofmans heeft op hen geschoten en ze zijn gevallen. Hij is gevlucht en weet niet of hij ze al dan niet heeft gedood. Toch wordt hij even later opgepakt, op het ogenblik dat hij de grens nabij **Dessel** probeert te overschrijden, maar de Duitsers die hem daar arresteerden wisten gelukkig niet dat hij twee soldaten had verwond of doodgeschoten. Arthur wordt ruim twee maanden opgesloten in de gevangenis. In augustus 1916, na zijn vrijlating, keert hij dan terug naar Heffen en begint hij te spioneren in het Antwerpse.

x.A. Ligne LOUVAIN-MALINES.- (Poste 2).- Normal dans les 2 sens, du 26 octobre au 2 novembre (9h). T.

x.A. Ligne MALINES-ANVERS.- (Poste 2).- Normal dans les 2 sens du 1 au 7 novembre . T.

x/A. Ligne MALINES-TERMONDE.- (Poste 2).- Du 1 au 7 novembre normal dans les 2 sens, sauf à partir du 6 novembre un fort mouvement de matériel évacué vers MALINES. T.

De spionnen van Hofmans geven informatie door aan de Britten, die er dan rapporten van maken voor hun leger. Hierboven zien we informatie over de troepenbeweging in de regio van Mechelen. De bewegingen op de lijn Dendermonde-Mechelen zijn mogelijk geobserveerd door de zussen Stroobants, al is dat niet zeker⁶¹.

Zonder papieren op zak wordt hij even later echter weer opgepakt door de Duitsers, ergens halverwege tussen Dendermonde en Diest. Hij kan de bezwarende documenten die hij bij zich draagt nog wel tijdig vernietigen, maar hij wordt hoe dan ook gearresteerd. Het was immers verboden om zonder paspoort te reizen. En deze keer moet hij zwaarder boeten dan bij zijn vorige arrestatie. Hofmans wordt naar Duitsland gevoerd en doet op korte tijd verschillende gevangenschappen en kampen aan. Hij doorkruist er het hele Duitse Ruhrgebied. Na kortere periodes in **Rheindahlen**, **Dalheim** en **Wegberg**, belandt Arthur uiteindelijk in de gevangenis van **Münster-Gladbach**. Hij verblijft er een vijftal weken en zit er met 12 andere gevangenen opgesloten in een kleine cel. Daarna wordt hij overgebracht naar **Dusseldorf**. Hij wordt er ziek en moet naar het hospitaal. In het ziekenhuis is de bewaking minder streng en na enkele dagen slaagt hij erin te ontsnappen. Zonder geld of papieren kan hij op 19 november 1916 Nederland bereiken. Hij wordt door de overheid naar Rotterdam gestuurd, waar hij op het *Bureau voor Belgische Vluchtelingen* wordt opgevangen. Zonder te weten waarom, sturen ze hem naar Engeland.

Daar aangekomen reist hij via **Londen** naar **Folkestone**. In het King Albert Hospital wordt hij medisch behandeld. In Folkestone, dat zoals gezegd een belangrijk hoofdkwartier van de Britse spionage is, wordt hij warm gemaakt om terug te keren naar België, om hier een dienst op te richten. Hij aanvaardt het voorstel en neemt de boot naar **Rotterdam**. Daar wordt hem door Joseph De Sutter alles uitgelegd en wordt hij voorbereid op het werk dat hem thuis te wachten staat. Hij krijgt er ook al enkele contacten toegewezen, mensen die hem in België zullen helpen. Uiteraard hebben de Engelsen voor valse papieren gezorgd, aangezien Hofmans nog steeds wordt gezocht door de Duitsers. Onder de naam van **Max Jardinier** keert hij op 14 oktober 1917 met 200 Mark in de hand terug naar België, waarna hij onmiddellijk begint te rekruteren voor zijn eigen inlichtingendienst, de service Max Vengeur...

Om alles snel en vlot te doen verlopen heeft De Sutter hem aanbevolen om contact te zoeken met twee mensen van een andere inlichtingendienst, de dienst Rotenburgh van Stockmans. Op die manier kan hij niet enkel lokaal aanwerven, maar ook andere belangrijke plaatsen aandoen. Vandaar dat Hofmans op zeer korte tijd er in is geslaagd om een grote dienst rond Mechelen op te richten, met posten tot Lier, Antwerpen, Evere en Schaffen.

⁶¹ Archives de l'Armée de la Terre, Vincennes, Rapport van 17 november 1918

De taakverdeling: wie doet wat?

De grote chef van de hele dienst is zoals gezegd **Arthur Hofmans**. Hij leidt de organisatie en omdat die taak nogal moeilijk is vanuit Heffen, trekt hij in bij een bevriend koppel op het Sint-Jansplein in Antwerpen. Alle andere leden hebben een bijzonder specifieke taak in het hele netwerk, op één man na. **Odile Huysmans** is lid van de Service Vengeur, maar hij heeft geen specifieke opdracht. Hij werkt mee buiten het kader. De eerste echte schakel van de ketting wordt natuurlijk gevormd door de eigenlijke spionnen. De mensen die dag en nacht door de venster turen en alle beweging die ze zien optekenen.

In Mechelen stelt Hofmans zijn vader en zus aan om te spioneren. **Alphonse** en **Angèle** noteren zo veel mogelijk bewegingen in en rond de stad. **Guillaume Haentjens**, die officier was bij de Belgische Spoorwegpolitie, bemant er de spionagepost aan het station. Hij ontfermt zich over de bewegingen op de Ijzeren Weg. In buurgemeente Hombeek spioneert **Auguste Jacobs**, de broer van Frans. Hij houdt er alle verdachte of interessante bewegingen in de gaten, terwijl de gezusters Stroobants zoals gezegd zich ontfermden over de bewegingen op het spoor. Trainwatching was hun opdracht, terwijl die van Jacobs minder specifiek was gedefinieerd. De gezusters Stroobants zijn echter pas in januari 1918 begonnen met hun opdracht. De periode daarvoor, van oktober 1917 tot half januari 1918, werd die taak volbracht door Frans Jacobs en Louis Nuytiens. Ook François Boone hielp die mannen een handje. Hij was ook één van de eerste vertrouwelingen van Hofmans. De regio Willebroek-Puurs-Bornem wordt dan weer door **Joseph Van Beveren**, eveneens uit Heffen en buurman van de familie Hofmans, gecovered⁶². In Willebroek wordt ook contact gelegd met **Florent Bogaerts**, die op zijn beurt is verbonden aan een dienst die actief is in Gent en Wetteren. Op die manier kunnen verschillende diensten langs dezelfde spoorlijnen samenwerken⁶³. Ook hij lijft zich in bij de dienst Vengeur.

In Dendermonde kan Arthur Hofmans rekenen op een priester voor de observaties. **E.H. Albertus** fungeert daar als volwaardig spion⁶⁴. Na de oorlog zullen de Britten zeggen dat deze post de beste was van de hele service Vengeur. Dendermonde is uiteraard ook een bijzonder belangrijke plaats, aangezien het in het midden op de lijn Mechelen-

Gent ligt. De man die in januari 1918 door Hofmans wordt overtuigd om te spioneren in Beverlo en Schaffen, is **Edouard Elskens**. Elke week schrijft hij twee rapporten. In Evere werd hetzelfde werk verricht door **Ernest Pierre**.

Hier aan het station in Dendermonde spioneerde priester Albertus voor Vengeur⁶⁵

In Lier en omgeving nemen **Pierre** en **François Rodens** en **François Roseaux** het werk op zich. **Gustave Roseaux** en **Louis Claes** zijn de agenten die Vengeur in Antwerpen actief heeft. Deze twee zijn allebei invalide Belgische soldaten die zich nuttig maken door te spioneren, aangezien ze niet meer kunnen worden ingezet aan het front.

Alle mensen die hiervoor werden opgenoemd verrichten het eigenlijke spionagewerk. Daarmee is de informatie nog niet bij de Britse legerleiding terechtgekomen. Daarvoor worden andere mensen ingeschakeld. De eerstvolgende stap wordt genomen door de *courrières interieures*. Voor de verschillende posten waren dit **Louise Van Baelen**, de moeder van leider Arthur Hofmans, **Juliette Hofmans**, één van de zussen van Arthur, broer **Romain** en vader **Alphonse Hofmans**, **Marthe Van Roothoofd**, zijn vriendin en **Frans Jacobs**, zijn beste vriend. Frans vertelt na de oorlog zelf uit wat zijn spionageactiviteiten bestonden:

"En 1917, au mois d'octobre je fus recruté par Arthur Hofmans de Heffen. Mon service consistait à observer les mouvements de troupes et des trains sur la voie ferrée Hombeek-Termonde. J'ai fait le service jusqu'au mois de janvier 1918, ensuite j'ai fait le service de courrier de Hombeek à Anvers. Je portais les rapports des soeurs Stroobants à la boîte aux lettres de Beckaert à la place St. Jean"⁶⁶.

U begrijpt al dat enkel de mensen die Arthur het meest vertrouwt, de taak van koerier op zich mogen

⁶² ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Résumé historique du Service Vengeur

⁶³ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 3

⁶⁴ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 3

⁶⁵ www.bloggen.be

⁶⁶ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Verklaring van Frans Jacobs. **Noot:** de citaten zijn in het Frans, hoewel alle betrokkenen uiteraard Nederlandstalig waren. Bij hun ondervraging na de oorlog werd echter alles in het Frans opgetekend, en het zijn enkel die zaken die bewaard zijn gebleven. Om niets te veranderen geef ik daarom alles in het Frans mee, dit was echter niet de moedertaal van de spionnen.

nemen. Toch zijn er naarmate de dienst langer actief is, ook andere mensen die als koerier fungeren. Na de oorlog verklaart Charles Bekaert, de man die in Antwerpen instond voor het verzamelen van de rapporten, dat niet enkel de ouders van Hofmans en Frans Jacobs rapporten kwamen brengen, maar dat soms ook Florent Bogaerts, **François De Sneyder** en **Octave Legaert** dat deden⁶⁷. Wellicht behoren deze twee laatste tot een andere dienst, maar maakten zij ook gebruik van hetzelfde verzamelpunt. Een andere verklaring is dat het werk soms werd uitbesteed aan kennissen die niet rechtstreeks betrokken waren bij de werking, maar wel op de hoogte waren van de activiteiten van Vengeur. Hoe dan ook, de vrees voor verraad was bijzonder groot. Elke onoplettendheid kon leiden tot de arrestatie van het hele netwerk.

Al deze koeriers brengen de rapporten zoals gezegd naar de hun toegewezen B.A.L. (Boite aux Lettres). De Service Vengeur had er zo 4. In Antwerpen ligt het verzamelpunt bij **Charles Bekaert** en zijn vrouw. Vanaf 15 december 1917 werken zij actief mee. Dat is ook meteen de eerste dag dat een koerier (Rombouts) rapporten van Vengeur over de Nederlandse grens zal smokkelen. In Lier zorgt **Emma Van Roothoofd** voor het verzamelen van de rapporten. Emma is de zus van de vriendin van Arthur en tevens ook de vrouw van François Rodens, een andere spion van de dienst. In Brussel neemt **Ernest Pierre** die taak zelf op zich en in Willebroek wordt **Florent Bogaerts** met die taak belast. Eens de rapporten op deze verzamelaars komen, moeten ze enkel nog over de Nederlandse grens gesmokkeld worden om nuttig te zijn voor de Britten. In Nederland worden de verschillende rapporten door **Joseph De Sutter** en zijn mannen gereduceerd tot een concreet dagelijks rapport dat werd opgedeeld in verschillende stukken: troepenbewegingen, trainwatching, verhoogde concentraties Duitsers, etc...⁶⁸

Gesnapt aan de grens

Alle spionnen riskeren dagelijks hun leven. Het werk dat ze doen is op zich niet gevaarlijk, maar als de Duitsers het netwerk oprollen en tot arrestaties overgaan, is de kans op doodstraf reëel. De persoon die echter het meest gevaar loopt is de passeur. Hij moet er voor zorgen dat de spionagerapporten in Nederland geraken. Daardoor moet hij niet enkel schrik hebben van de Duitsers, maar ook van de grensovergang. De Service Vengeur had twee vaste passeurs. In de eerste plaats was er **Joseph**

Rombouts en in mindere mate werd er beroep gedaan op **Jean Deckx**.

Elke woensdagochtend om 10 uur kwam Rombouts naar het Sint-Jansplein 55 in Antwerpen om de rapporten op te halen, daarmee probeerde hij dan diezelfde dag nog over de Nederlandse grens te geraken. Net zoals voor alle andere passeurs moet hij snel te werk gaan. Doorgaans probeerden die mannen met rubberen handschoenen de draad door te knippen. Als ze dat deden ging er een alarm af, waardoor ze slechts weinig tijd hadden voor de Duitse wachtposten ter plekke waren. Er waren ook andere manieren, maar allen hielden ze enorm veel risico in. Op 29 januari 1918 loopt het voor Rombouts en de Service Vengeur echter helemaal mis. De vaste passeur van de dienst wordt gearresteerd door de Duitsers. Bij een poging om de Belgisch-Nederlandse grens te overschrijden, wordt hij betrapt met twee brieven en een kaart van het vliegveld van Schaffen op zak. Wat er na de arrestatie met hem is gebeurd, is vooralsnog een raadsel. De activiteiten van de hele dienst worden tijdelijk opgeschort. Toch blijft Hofmans niet bij de pakken zitten.

Een eerste keer verraden

Na de arrestatie van de vaste koerier van de dienst, wordt er vanuit Nederland een nieuwe gezonden. Snel wordt er een vertrouwensband gesmeed en begin maart wordt het werk hervat. Alle posten herbeginnen met hun spionageactiviteit. Waar niemand van op de hoogte is, is dat de nieuwe koerier, waarvan we de naam niet kennen, een dubbelspion is. Elke keer dat hij de rapporten moet overbrengen, geeft hij ze eerst aan de Duitsers om ze te laten kopiëren. De Duitse spionagedienst houdt ze dan even in, of vervalst ze, en laat ze dan overbrengen naar Nederland. Op die manier hebben de rapporten van de Service Vengeur geen enkele waarde meer voor de Britse G.H.Q. De agenten en de leiding van de dienst zijn daar echter niet van op de hoogte, waardoor het werk nog enkele maanden doorgaat. Hofmans is wel niet zo heel zeker meer van zijn zaak en wil niet langer op het Sint-Jansplein blijven wonen, uit vrees voor een Duitse inval. Hij trekt daarom in bij één van zijn andere spionnen, Edouard Elskens⁶⁹.

Het werk gaat dus gewoon door, ook al beseffen de spionnen niet dat ze daarmee hun eigen vonnis tekenen. Stilaan neemt Van Roothoofd het heft ook meer en meer in handen. De vriendin van Hofmans wordt vaker betrokken bij de werking en is naast haar vriend de enige die van alle activiteiten van de

⁶⁷ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Verklaring van Charles Bekaert

⁶⁸ DRAKE (R.J.), *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919*, p. 8

⁶⁹ ARA, Brussel, Service Patriottique, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

dienst op de hoogte is. Hier en daar wordt zelfs gefluisterd dat ze de zaak aan het overnemen is, al lijkt dat vergezocht. Elskens wil dat alleszins niet gezegd hebben:

“Je ne suis jamais occupé de tout cela. Je faisais mon service. C'est tout.”

Wie precies aan het hoofd stond is dus niet helemaal duidelijk, maar uiteindelijk doet dat er ook niet echt toe. Vengeur draaide en produceerde een hele hoop geheime rapporten, al naderde de dag dat duidelijk zou worden dat het allemaal voor niets is geweest...

Op het ogenblik dat de dubbelspion voldoende informatie heeft vergaard over de werking en de leden van Max Vengeur, licht hij de Duitsers in en gaan die over tot arrestaties. Twee weken voor zijn arrestatie, krijgt Arthur Hofmans een vreemd verzoek vanuit Nederland. Hij wordt verzocht alle namen van de leden van zijn dienst, hun adressen en kopies van hun paspoorten door te geven. Omdat ze in Nederland al op de hoogte zijn van de organisatie van zijn dienst en omdat dit een zeer ongebruikelijk verzoek is, ruikt hij lout. Toch kan hij niet meteen iets ondernemen. Twee weken later wordt hij door Duitse politieagenten opgewacht aan het station in Antwerpen. Samen met zijn verloofde, **Marthe Van Roothoofd** uit Lier, wordt hij op 16 april 1918 in de boeien geslagen en opgesloten in de Begijnenstraat. De Duitsers gaan uiteraard onmiddellijk over tot zware ondervragingen. Op het ogenblik van de arrestatie droegen Hofmans en Van Roothoofd rapporten van Elskens bij zich. Hij is dan ook de eerstvolgende die wordt aangehouden, op 18 april 1918. Daarmee is de observatiepost van Beverlo opgedoekt⁷⁰. De overige posten zijn nog niet op de hoogte en zetten hun werk voorlopig voort...

Opnieuw verraden

Arthur Hofmans houdt de lippen stijf op elkaar en kan op geen enkele manier bewogen worden tot bekentenissen. Zijn vriendin blijft nu nog de enige hoop van de Duitse ondervragers en wellicht hebben ze de druk opgevoerd, aangezien ze niet veel later bezwijkt. Van Roothoofd vertelt alles wat ze weet. Ze geeft alle namen, plaatsen, posten en andere kostbare informatie prijs aan haar Duitse ondervragers. Dat leidt tot een definitieve golf van arrestaties. Na de oorlog nemen alle spionnen het haar kwalijk dat ze toen zo veel informatie heeft prijsgegeven, maar wie kan zeggen wat zij toen allemaal heeft moeten doormaken? Hoe het ook zij,

⁷⁰ ARA, Brussel, Service Patriotique, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

de hele dienst wordt opgerold. De meeste spionnen worden op 8 mei 1918 gearresteerd. De volgende arrestaties volgen een week later, op 14 mei. Tegen 9 juni 1918, drie weken na de arrestatie van Arthur Hofmans, zijn bijna alle leden van de dienst in de gevangenis beland. De Service Vengeur houdt daarmee op te bestaan.

Hofmans wil koste wat het kost ontsnappen. Daarom begint hij tegen beter weten in de muur van zijn cel af te breken, in de hoop een gat te kunnen slaan. Tijdens zijn werk wordt hij echter betrapt door een Duitse bewaker. Negen dagen lang wordt hij alleen in een cel vastgeketend. Zijn handen worden vijf minuten per dag vrijgemaakt om te eten⁷¹. Nadien wordt hij als “geheim” gevangene behandeld: hij mag geen contact hebben met zijn medegevangenen en mag al zeker geen bezoek ontvangen. Nog steeds wisten de Duitsers zijn echte naam niet. Hij noemde zichzelf Vengeur en werd door zijn bewakers aangesproken als N°55, naar de nummer van zijn cel.

In deze graftombe van de familie Empain op het kerkhof van Leest houden Arthur Hofmans en Auguste Jacobs zich drie dagen schuil om uit de handen van de Duitsers te blijven.

Na een tijdje kan Hofmans zich meer en meer bewegen in de gevangenis. Hij moet elke dag gaan werken in het magazijn. Op één van die bewuste

⁷¹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 4

dagen waagt hij een ontsnappingspoging. Op weg van het magazijn naar de keuken, waar hij zijn handen na het werk moest wassen, vlucht hij weg. Via het magazijn bereikt hij een tuintje, van waar hij snel over de muur bij de burens kan geraken. Hij vlucht verder en loopt in de richting van het Fort van Wilrijk. Hij zoekt Auguste Jacobs op in Leest. Gust is nog steeds niet gearresteerd omdat hij officieel niet tot de dienst behoorde en dus niet op de lijst stond die de Duitsers hadden samengesteld. Samen houden ze zich drie dagen schuil in een tombe op het kerkhof, tot ze beseffen dat dit niet kan blijven duren. Ze wagen een uitvalsopgave en trekken naar Boom. Daar kan Hofmans via kennissen een vals paspoort bemachtigen. Voortaan heet Hofmans, die al een geruime tijd onder de schuilnaam van Max Jardinier door het leven gaat, **Pierre-François De Groof**, geboren in Boom op 25 juni 1895. Hij duikt samen met Jacobs onder en laat pas na de Wapenstilstand weer van zich horen⁷².

Niet iedereen gepakt

Enkele spionnen blijven uit de handen van de Duitsers. Dat komt omdat niet iedereen die meewerkte op de lijst stond die de Duitsers hebben kunnen samenstellen, mede dankzij de hulp van Marthe Van Roothoofd. De twee zussen van Stroobants, Paula en Louise, worden niet gearresteerd. Louise zou het einde van de oorlog echter niet halen. Tijdens de gevangenschap van haar zus Trees bezwijkt ze aan de Spaanse griep. Zoals gezegd kunnen ook enkele collega-spionnen uit Leest, Auguste Jacobs en Louis Nuytiens, uit de handen blijven van het Duitse gerecht. Die laatste wil zich overigens na de val van de dienst nog steeds nuttig maken. Hij doet een poging om Nederland te bereiken om zich zo bij het leger te kunnen voegen:

“Ik ging naar Maasyck, daar aangekomen, nam ik een smokkelaar, legde aan om de grens over te zijn, den nacht 27 augustus 1918, wij waren aan den draad op eens koome er een Duitschers te voorschijn, die vuur gaf op ons beide, mijn kameraad viel ten gronde, of hij dood is, of nog leeft, dat weet ik niet. Ik werd getroffen in mijn hand, tegen de pols en de twee vingers, liet ze vermaken bij een landbouwer tegen gelegen Maasyck, den zelfden nacht nog, dat is nog goed te bewijzen. Mijn hand is geforceerd en een groot lit teeken.

Ik heb mij ook nog bezig gehouden met nieuws van soldaten die aan het front waren, om van hunne nieuws tot bij de ouders, broeders en zusters te brengen.

⁷² ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 6

*Getuigen waar ik nieuws voor naar huis bracht voor een zekeren soldaat **Louis Selleslagh** wonende Hombeek Heike en nog een andere, **Alfons Keuleers**, ook van Hombeek Heike. Ik ben aangeklaagd op het gerecht te Antwerpen, Theresia Stroobants heeft het mij nadien verteld, wanneer ze terug naar huis is gekomen, den 11 november 1918 der zelfden dag weg⁷³.”*

Nuytiens smokkelt brieven van Frontsoldaten naar Hombeek. Op die manier wordt ook hij geconfronteerd met de draadversperring tussen België en Nederland. Foto: Collectie RHC Tilburg.

Proces voor het krijgsgerecht

In september 1918 wordt het proces van de Service Vengeur gevoerd voor het Antwerpse krijgsgerecht, zij het zonder leider Hofmans, omdat die op dat ogenblik al ontsnapt is. De meest leden van de dienst worden pas op dat ogenblik geconfronteerd met hun collega-spionnen. Naast Arthur Hofmans is Marthe Van Roothoofd de enige die op de hoogte is van de gehele organisatie van de dienst. En zij heeft dat allemaal verteld. De meeste spionnen aan de basis wisten niet aan wie hun rapporten werden bezorgd en omgekeerd wisten de verzamelaars niet wie de rapporten had geschreven. Enkel de top van de organisatie was van alles op de hoogte. Op het proces worden de beklaagden met andere woorden geconfronteerd met details, routes en gebruiken die zij zelf niet kennen. De Duitsers weten meer dan zij. Het heeft dus weinig zin om een verdediging op poten te zetten. Die verdediging stelt overigens niet veel voor. Belgische advocaten worden niet toegelaten en slechts weinigen krijgen een raadsman toegewezen. De uitslag van het proces staat bij voorbaat al vast. Van de 31 leden worden er 25 ter dood veroordeeld. De rest krijgt minstens tien jaar dwangarbeid aangesmeerd. Enkel de moeder van Arthur Hofmans, Louise Van Baelen, wordt vrijgepleit wegens ziekte en ouderdom. Op 10 oktober 1918 worden alle straffen van de ter dood veroordeelden omgezet tot levenslang verplichte dwangarbeid.

⁷³ ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Ondervraging van Louis Nuytiens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

MOVEMENTS OF TROOPS.

S 'GRAVENHAGE 2.3.18. 7.36 p.m.
LONDON. 3.3.18 12.20 a.m.

CXQ.917.

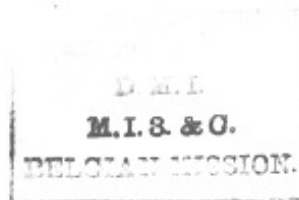
Following from M.A.:- W.L. Agent reports.

Therein insignificant traffic reported along the line in both directions as follows:-

1. LOUVAIN-MALINES January 22nd to February 19th 8 a.m. expect northwards for MALINES Feb.5th 2 trains conveying constituted units and February 6th 4 trains conveying constituted units.

2. MALINES - LONDERZEEL (post HOMBEEK) January 23rd to Feb. 10th both dates inclusive except Eastwards for MALINES in February 10th 4 trains conveying constituted units and Westwards for LONDERZEEL following isolated trains conveying constituted units.

Jan.27th 2.
" 28th 1.
" 30th 2.
Feb. 5th 1.
" 6th 1.

Telegraphed to G.H.Q. France.

Copies to:) M.I.1.
Camarade.
E.A.W.

3.3.18.

Het enige spionagerapport waarin Hombek expliciet wordt vermeld. We hebben jammer genoeg niet kunnen achterhalen of hier de post van Stroobants (voor de Service Vengeur) of de post van De Maeyer (voor de Service Lux) wordt bedoeld. Dit rapport werd samengesteld uit de rapportjes die over de grens werden gesmokkeld naar Nederland. Van daaruit werd het doorgestuurd naar Londen en Frankrijk. Rechts bovenaan ziet u "W.L.", dat staat voor Wallinger at London.
Bron: Franse Legerarchief, Vincennes. Digitale bewerking: Wouter De Boeck

Rendement van de dienst

Er zijn nog sporen vindbaar van de Service Vengeur in de spionagerapporten die in Nederland en Engeland werden opgesteld tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een aantal kopies dat bewaard wordt in het Franse legerarchief in Vincennes bij Parijs laat ons toe een blik te werpen op het resultaat van hun activiteiten. Gelukkig zijn de rapporten van de periode waarin Vengeur actief was, nagenoeg allemaal bewaard gebleven. Die rapporten zijn samenvattingen van alle informatie die tot in Nederland is geraakt. De agenten in Rotterdam leggen de puzzel dan naast elkaar en proberen algemene tendensen te destilleren. Zo lezen we op 7 februari 1918 bijvoorbeeld dat de Duitse 31^e Divisie zich volledig heeft samengesteld rond Wachtebeke, en dat allemaal omdat grote delen van die divisie langs Leuven en Mechelen zijn gepasseerd om zich dan in Wachtebeke te groeperen⁷⁴. Enkele stukjes van die gigantische puzzel zijn ongetwijfeld te danken aan leden van Vengeur. De meeste rapporten uit onze streek bevestigen echter enkel “*insignificant traffic*” of “*mouvement normal*”, wat wijst op weinig of geen interessante bewegingen. Al kan de dubbelspion daar natuurlijk ook iets mee te maken hebben, sommige gegevens werden vervalst zijn vooraleer ze in Nederland aankwamen.

In slechts één rapport wordt er specifiek melding gemaakt van de post in Hombeek (zie boven). De inhoud van dat rapport kan worden toegeschreven aan het werk van de zusjes Stroobants of aan de familie De Maeyer, dat zullen we wellicht nooit weten. Nog interessante zaken die nagenoeg zeker aan leden van de dienst Vengeur kunnen worden toegeschreven zijn andere gegevens over het verloop van de troepen langs de lijn Mechelen-Dendermonde. Regelmatig wordt er in de rapporten melding gemaakt van Rode Kruistreinen die passeren, lege troepentreinen of juist heel veel soldaten die richting front worden gevoerd. Om een blik te geven hoe de puzzel van verschillende informatiebronnen tot één duidelijke samenvatting wordt gereduceerd, volgt hier een klein stukje uit een typisch rapport, waarin wordt gerefereerd naar een ander. Het gaat over de troepenbewegingen van Mechelen in de richting van Dendermonde:

*“13 april (from 1 am) – 15 (2pm): 44 trains constd units, all arms. This movement has already been reported passing Louvain for Malines between the 13th and the 16th april (11 am) – See No. T. 460 para 1 (b). Its origin has not yet been proved, but it appears possible that it came out of Germany via Verviers.”*⁷⁵

⁷⁴ Archives de l’Armée de la Terre, Vincennes, Rapport van 7 februari 1918

⁷⁵ Archives de l’Armée de Terre, Vincennes, Rapport van 22 april 1918

En in het volgende rapport, dat vijf dagen later wordt opgesteld:

*“Malines towards Termonde: Confirmation of movement of the 83rd division From Germany via Verviers, Liège (Guillemins), Landen, Louvain, Malines, Termonde, Ghent, Bruges, between the 12th and the 17th april, inclusive”*⁷⁶.

Er moet uiteraard benadrukt worden dat de Service Vengeur slechts één kleine schakel is in het hele netwerk van spionagediensten in België en Noord-Frankrijk. Zoals boven aangetoond kunnen er slechts weinig tastbare bewijzen worden voorgelegd met betrekking tot de activiteiten van de dienst. Daar komt nog bij dat alle activiteit na januari 1918 nutteloos is, aangezien de passeur een dubbelspion is. Het Britse evaluatierapport na de oorlog is onverbiddelijk:

*“This Service was organised in the Antwerp area by Arthur Hofmans, who was recruited in Holland, in November 1917 by De Sutter. He returned at once to Belgium and engaged a large personnel. The service however, produced no results of any great importance: only one T/W post at Termonde, together with indifferent promeneur reports from the Malines and Antwerp areas”*⁷⁷.

Dit wil echter niet zeggen dat alles volledig nutteloos is geweest. Deze vorm van verzet is altijd interessant, zeker omdat de lijn Mechelen-Dendermonde van groot belang was. Over het geheel bekeken, kunnen er echter geen concrete bewijzen worden geleverd van explosief materiaal, ontdekt door een spion uit de dienst Vengeur. Ook in het rapport van de *Commission des Annales des Services Patriotiques* wordt gesteld dat de Service goed was georganiseerd, maar omwille van de dubbelspion, geen nuttige informatie heeft kunnen doorgeven:

*“Peu de plis parvinrent à destination sans avoir passé par les Allemands. Le service doit en conséquence avoir eu tres peu de rendement”*⁷⁸

Erkenning tijdens en na de oorlog

De erkenning die de agenten van de Britse inlichtingendienst krijgen tijdens de oorlog, beperkt zich tot een loutere financiële vergoeding. Al werd die lang niet altijd uitbetaald. Regelmatig echter kregen de spionnen geld toegestopt. Die uitbetaling gebeurde dan door de leider van de groep, Arthur Hofmans. Uiteraard moest er ook geld betaald

⁷⁶ Archives de l’Armée de Terre, Vincennes, Rapport van 27 april 1918

⁷⁷ ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Service Max Vengeur, History

⁷⁸ ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Fiche organique

worden voor de verplaatsingen van de koeriers, ook dat werd door de dienst betaald.

Na de oorlog konden de spionnen proberen om erkend te worden. Iedereen die het overleefde deed dat dan ook. Verschillende leden van de dienst Vengeur werden na de oorlog gedecoreerd. De Britten waren veel sneller met hun erkenning dan hun Belgische collega's. In eigen land duurde het soms tot eind jaren dertig, of zelfs tot na de Tweede Wereldoorlog vooraleer een erkenning werd toegekend, terwijl de Britten alles al hadden afgehandeld in de twee eerste naoorlogse jaren. De British War Medal werd toegekend aan 22 leden⁷⁹ van de Service Vengeur, waaronder leider Hofmans, de gezusters Stroobants en de twee passeurs, Deckx en Rombouts⁸⁰.

Document dat men na de oorlog wordt erkend als politiek gevangene van de Eerste Wereldoorlog

Sommige leden hebben nog meer erkenning gekregen. Enkele onder hen werden gekroond in de Ridderorde van Leopold. Dat waren Edouard Elskens, Guillaume Haentjens, Marie-Thérèse

Stroobants en Pierre Rodens. Slechts twee spionnen kregen het civiele erkenningsteken van het Britse leger toegekend, Edouard Elskens en Marie-Thérèse Stroobants. Reden daarvoor is dat deze twee spionnen tijdens hun hele gevangenschap zijn blijven ontkennen dat ze deel uitmaakten van een spionagedienst. Ook al lagen de bewijzen voor hun neus, ze hebben nooit iets verteld. Tot slot werden ook nog drie leden bekroond met het burgerlijk kruis eerste klasse, namelijk Romain Hofmans, Paula en Louise Stroobants (postuum).

Mechelse spionnen in andere diensten

Mechelen

In Mechelen is er zoals gezegd een aantal spionnen actief van wie we niet weten voor wie ze precies werkten. Verder zijn er nog een hele hoop die in dienst van de besproken diensten opereerden, maar daarnaast zijn er nog enkelingen die bij andere spionagenetwerken actief waren, en waarvan we wel informatie hebben kunnen traceren.

Twee Mechelaars spioneren voor de **Service Van Bergen**. Die spionagedienst werd in 1917 opgericht door Henri Van Bergen, een oud-koloniaal in China. Helaas loopt het ook voor deze dienst fout af. Bijna het hele netwerk wordt door de Duitsers ontdekt en ontmanteld. Zes leden van de dienst, zeg maar de top, wordt ter dood veroordeeld en ook effectief gefusilleerd. Ook Henri Van Bergen wordt ter dood gebracht, op de schietbaan van Edegem⁸¹.

Ook **Auguste Van Den Eynde** en zijn vrouw **Catherine Dille**, die spioneerden voor Van Bergen, delen in de klappen. Op 12 november 1917, om 16 uur om precies te zijn, wordt Gust gearresteerd in Mechelen. Hij wordt samen met zijn vrouw thuis opgesloten terwijl vijf Duitsers het huis uitkammen. Bij die huiszoeking wordt veel belastend materiaal gevonden. Gelukkig verdenken de Duitsers enkel de man des huizes. Catherine Dille wordt niets ten laste gelegd, Gust daarentegen wordt weggevoerd naar de Antwerpse Begijnestraat. In eerste instantie ontkent Auguste alle betrokkenheid bij de spionage, maar wanneer hij in de gevangenis van Antwerpen wordt geconfronteerd met zijn medespionnen, gaat hij over tot bekentenissen. De Duitsers waren immers van alles al op de hoogte. Gust droeg het nummer 168 in de organisatie en dus kon alle informatie die dat nummer droeg, naar hem worden herleid. Het proces duurt 3 dagen en het verdict voor Van Den Eynde is zwaar: hij wordt ter dood veroordeeld. In zo'n geval kan er een verzoek van gratie worden ingediend, door een familielid. Van Den Eynde weigert die optie te benutten, omdat hij zijn vrouw niet wil vertellen dat

⁷⁹ Hofmans Arthur, Elskens Edouard, Ernest Pierre, Rodens Pierre, Roseaux Gustave, Claes Louis, Hofmans Alphonse, Roseaux François, Hofmans Angèle, Van Beveren Joseph, Jacobs Auguste, Haentjens Guillaume, Nuytiens Louis, Jacobs François, Stroobants Marie-Thérèse, Stroobants Paula, Stroobants Louise (postuum), Bekaert Charles, Hofmans Romain, Hofmans Juliette, Rombouts Joseph en Deckx Jean.

⁸⁰ ARA, Brussel, Service Patriotique, P29, British War Medal en National Archives, Kew, WO 329/2356

⁸¹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P6

hij zal worden terechtgesteld. Toch wordt er een verzoek ingediend, door de onderpastoor van Deurne. De avond voor de terechtstelling zou plaatsvinden, wordt Van Den Eynde samen met andere terdoodveroordeelden uit zijn cel gehaald. Ze worden op de koer van de gevangenis samengebracht. Slechts zes mannen ontbraken op het appel. Het gratieverzoek was ingewilligd, voor bijna iedereen. De zes die niet op het appel waren, werden de dag erna in Edegem voor het hoofd geschoten. Eén van hen, **Joseph Jaspers**, had de hele tijd de cel met Van Den Eynde gedeeld.

Joseph Jaspers, lange tijd celgenoot en collega-spion van **Auguste Van Den Eynde**, krijgt geen gratie en wordt in Edegem op 16 maart 1918 gefusilleerd

Nog in Mechelen spioneren **Frédéric Leemans** en zijn vrouw **Anna Horta**. Leemans is stationschef en werkt in dienst van de **Service Lefèvre & Parenté**. Die dienst was bijzonder groot en telde meer dan 100 leden. Leemans was koerier van de dienst. Hij haalde de rapporten van de spionnen op en bracht ze vervolgens naar de Nederlandse grens. Daar nam een passeur het werk over, hij smokkelde ze door de elektrische draadversperring. In een eerste fase bracht Leemans de rapporten tot in Baarle-Hertog, de Belgische enclave in Nederland. Later werd er een ander traject gevolgd en haalde de passeur de explosieve vracht op in Weelde, in de Antwerpse Kempen dus⁸². Per tocht kreeg Frédéric 75 frank. Wanneer Leemans zich niet kan vrijmaken, volbrengt zijn vrouw Anna de taak van koerier. Uiteindelijk loopt het voor beide spionnen

mis. De leiders van de dienst worden gearresteerd⁸³ en de Duitsers komen uiteindelijk ook bij Leemans en Horta uit. Op 29 augustus 1918 wordt het koppel gearresteerd. Op het proces worden verschillende agenten ter dood veroordeeld, onder wie de leider van de dienst, Omer Lefèvre. Om hun vel te redden vraagt de Belgische regering in Le Havre nog aan het neutrale Spanje om te interveniëren, maar alle hulp komt te laat⁸⁴. Lefèvre wordt op 15 mei 1916 terechtgesteld. Frédéric Leemans wordt veroordeeld tot 15 jaar dwangarbeid en naar het werkkamp van Senne gestuurd, terwijl Anna Horta in Holsminden wordt opgesloten. Ze zien elkaar pas terug na het einde van de oorlog.

De volgende spionnen die ik bespreek behoren allen tot de dienst **Biscops**. Onder hen bevindt zich alweer een geestelijke. **Constant Vervoort** is een rasechte Mechelaar, maar oefent het beroep van onderpastoor uit in Elewijt. Vervoort wordt de chef van de Mechelse observatiepost van Biscops. Hij rekruteert de broers **Alphonse** en **Joseph Mathys**. De dienst wordt opgedoekt in 1917, maar de drie Mechelaars worden niet gevat door de Duitsers. Ze stoppen hun activiteiten wel in september, omdat de organisatie helemaal zoek was na de arrestatie van de leiders⁸⁵.

De laatste Mechelse spion die ik heb kunnen traceren is **Edmond Roels**. Hij spioneerde in dienst van de **Service Fankignoul**, alias Service Bordeaux. Deze dienst was een gigantisch netwerk, dat helaas niet zo degelijk heeft gefunctioneerd.

Leest

Naast de reeds vernoemde spionnen bij de Service Vengeur, zijn er ook nog twee Leestenaars actief bij een andere dienst. Het gaat over **Frans Kerremans** en **Veronica Knops**. Dit koppel, dat op de grens met buurgemeenten Tisselt en Kapelle-op-den-Bos woont, spioneert in dienst van de **Service Carlot Théo**. Deze dienst werd in de zomer van 1915 gesticht door Brusselaar **Albert Beels** en zou uitgroeien tot een gigantisch netwerk. Er zouden in totaal bijna 150 spionnen lid worden van deze dienst. Onder hen dus ook het Leestse koppel. Jammer genoeg wordt de dienst op 10 oktober 1916 bijna volledig opgerold door de Duitsers⁸⁶. Een Duitse agent uit de contraspionage infiltreert in de dienst en verradt iedereen. Het proces van begint op 30 mei 1917 en wordt beëindigd op 8 juni. Het gaat door in een zaal van het Antwerpse stadhuis⁸⁷.

⁸³ Voor meer informatie, zie KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands*.

⁸⁴ FOD Buitenlandse Zaken, Diplomatiek Archief, CLB, 284, *Belges arrêtés par les Allemands comme espions*, Note.

⁸⁵ ARA Brussel, Services Patriotiques, P28

⁸⁶ ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A

⁸⁷ DELANDSHEERE (P.). *L'Espionnage belge en action. Un procès dramatique*. Bruxelles, Albert De Wit, 1919, p. 44. In dit

⁸² ARA Brussel, Services Patriotiques, P1

Voor 6 leden betekent dit proces hun doodvonnis. Zij worden op de schietbaan van Edegem geëxecuteerd. Ook Frans en Veronica verschijnen voor het gerecht, maar gelukkig voor hen, komen zij niet voor het vuurpeloton te staan. Frans wordt veroordeeld tot 10 jaar dwangarbeid en komt vrij bij de Wapenstilstand. Zijn vrouw wordt tot 8 maanden gevangenis veroordeeld. Zij komt onmiddellijk vrij na de uitspraak, omdat haar voorarrest al acht maanden had geduurd⁸⁸.

Wazige foto, genomen door een spion van Carlot. U ziet een Duitse trein vol oorlogsmateriaal. Deze foto was één van de bewijsstukken op het proces⁸⁹.

Frans en Veronica hebben slechts enkele maanden gespioneerd voor Carlot. Ze zijn in april 1916 toetreden tot de dienst, nadat **Pierre De Smedt** hun had gerekruteerd. Hun taak bestond erin alles in de gaten te houden in en rond Puurs. Zij bemanden dus geen *trainwatching*-post, maar hielden zich bezig met *Observation Territoriale*. Vooral Veronica schreef veel rapporten, terwijl haar man als koerier fungeerde. Hij bracht de notities naar de volgende schakel in de ketting.

Kapelle-op-den-Bos

Kapelle-op-den-Bos telt twee spionnen tijdens de Grote Oorlog. Anders dan de meeste van hun Mechelse collega's werken zij in dienst van het Britse Ministerie van Oorlog, en niet voor de General Headquarters. De gebroeders **Henri** en **Guillaume Weymiens**, allebei geboren en getogen in Kapelle-op-den-Bos, wonen in de Mertweg, slechts 15 meter verwijderd van het spoor.

In november 1917 worden zij gevraagd om een post op te richten op de spoorlijn Mechelen-Dendermonde, voor de **Service R.74**, alias Service "Grand R". Dit was maar een kleine dienst, met slechts twee posten, Kapelle-op-den-Bos en Puurs.

boek wordt het hele verhaal van de Service Carlot Théo verteld. Ook Frans Kerremans en zijn vrouw worden vermeld, op p. 47.

⁸⁸ ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A

⁸⁹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A

Tot aan de Wapenstilstand zullen beide twintigers hun taak volbrengen, dag en nacht. Guillaume observeert elke dag, terwijl Henri de nachtschiften voor zijn rekening neemt. Guillaume Weymiens bracht de rapporten naar Brussel naar een zekere **Usmar Van Schepdael**. Elke twaalf dagen werden de rapporten daar opgehaald om ze naar Nederland over te brengen⁹⁰. Al snel krijgen ze de smaak te pakken en proberen ze nog meer nuttige dingen te doen. Opmerkelijk daarbij is dat ze nooit iets hebben verteld aan anderen. Het feit dat ze hebben gespioneerd is niet overgeleverd in hun gemeente. Ze zijn vergeten.

Guillaume Weymiens, alias *Schele Jomme*, op latere leeftijd (Foto: Mia Weymiens)

Naarmate de dienst langer actief is, worden de broertjes Weymiens steeds belangrijker. Guillaume rekruteert zelf twee nieuwe spionnen en begint vanaf februari 1918 ook als koerier te werken om de rapporten naar het verzamelpunt te brengen. Voor hun prestaties kregen Henri en Guillaume maandelijks een loon van 400 à 600 frank uitbetaald.

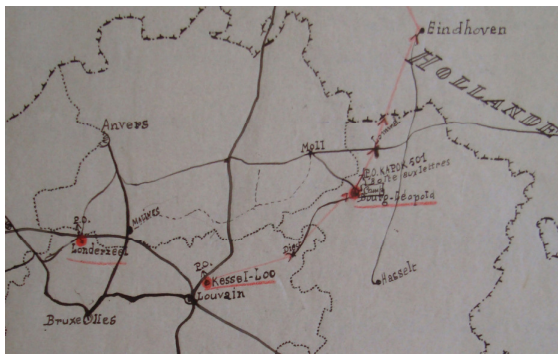
Londerzeel

In Londerzeel zijn in totaal 6 agenten actief, voor vier verschillende diensten. Dat wil zeggen dat er in Londerzeel vier verschillende observatieposten bestonden, wellicht zonder dat de spionnen het van elkaar afwisten. Naast Louis Eeckealers, die al in het stukje over de Service Lux werd besproken, zijn er in Londerzeel dus nog vijf andere spionnen

⁹⁰ ARA Brussel, Services Patriotiques, P18

actief. In de eerste plaats werken drie spionnen voor het Belgische leger. Het gaat over **Maria Janssens** en haar twee kinderen **Josephine** en **Frans Goossens**. Van november 1914 tot juni 1916 houden zij voor de **Service VDB** alle treinbewegingen tussen Mechelen en Gent in het oog vanuit in huis in de Stationsstraat. Frans bracht die rapporten wekelijks naar Brussel. Op 9 juni 1916 wordt hij gearresteerd, nadat de Brusselse post is gevallen en door de Duitsers wordt opgerold. In september van dat jaar volgt een veroordeling tot 15 jaar dwangarbeid. Goossens wordt naar Duitsland weggevoerd, waar hij onder meer in het werkkamp van Cassel verblijft⁹¹. Zijn zus en moeder blijven uit de handen van het Duitse gerecht.

Jan Frans Op De Beeck is een andere spion. Hij werkt één jaar lang als agent voor de Service Wittock. Die dienst was bijzonder klein, hij telde slechts vier posten: in Brussel en aan de stations van Jette, Londerzeel en Halle. Alles samen werkten er slechts 13 agenten voor Wittock. Via Antwerpen werden de rapporten wekelijks naar Hulst gesmokkeld, maar in augustus 1917, precies één jaar na de oprichting van de dienst, loopt het fout. De leider van de dienst wordt gearresteerd en de spionnen stoppen hun activiteiten⁹². Op De Beeck, geboren in Weerde op 15 november 1865, woont in de Stationsstraat in Londerzeel en oefent het beroep van conducteur uit op de trein tussen Londerzeel en Brussel. Hij heeft van die gunstige positie dus precies één jaar lang gebruik kunnen maken om *het vaderland te dienen*.

Zoals duidelijk te zien is de **Service Kapock**, waar Frans Van Hove voor werkt (zie onder) een zeer kleine dienst.

De laatste spion uit Londerzeel is **Frans Van Hove**. Van Hove werkte voor de **Service Kapock 501**, in dienst van het War Office. De dienst telde amper drie observatieposten, één in Kessel-Lo, één in Leopoldsborg en één in Londerzeel. In januari 1918 treedt Van Hove toe tot de dienst. Hij houdt, net als de andere Londerzeelse spionnen, de lijn Mechelen-Gent in het oog. Nog geen maand na de start van zijn spiongewerk wordt Frans al gearresteerd door

de Duitse politie, op verdenking van spionage. Eén dag na de Wapenstilstand wordt hij weer in vrijheid gesteld⁹³.

Groot-Mechelen als casestudy

In dit stukje zal ik het geheel van de Mechelse spionnen⁹⁴ gebruiken als vergelijkingsmiddel met de algemene tendensen die tijdens recent onderzoek door Emmanuel Debruyne werden opgetekend.

In de eerste plaats is er de organisatie. Die verloopt bij alle diensten volgens de geijkte procedure. Nagenoeg alle netwerken opereerden op dezelfde manier. Dat komt enerzijds omdat dit de meest efficiënte manier van werken was en anderzijds omdat de diensten werden gestuurd vanuit Nederland (en Engeland) en dus een zekere vorm van opgelegde organisatie ondervonden. Het systeem was eenvoudig. De mensen op het terrein vergaren de informatie, geven ze door aan een koerier die ze vervolgens naar een verzamelplaats brengt. Van daaruit gaan de rapporten naar een passeur die ze over de grens smokkelt. Niet zelden werkten verschillende diensten samen om rapporten over de grens te krijgen. Eén en dezelfde passeur werkte vaak voor meerdere inlichtingendiensten, net zoals dat voor sommige verzamelpunten ook geldt.

De organisatie stemt in het Mechelse dus overeen met de normale gang van zaken, maar is dit ook zo voor de periode en het profiel van de agenten? Het is opvallend dat de meeste diensten slechts een korte periode actief bleven. Regelmatig werden volledige netwerken opgerold door de Duitsers. Slechts weinig organisaties hebben heel lang standgehouden. Dat was in Mechelen niet anders. Ook Lux heeft tot tweemaal toe de leiding van de dienst aan iemand anders moeten overdragen omdat de Duitsers hun op het spoor waren. Toch is de dienst nooit opgerold, waardoor Lux van bij de start twee jaar lang actief is kunnen blijven. Dit op zich is al redelijk uitzonderlijk.

De meeste Belgische spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog waren Franstalig, maar aangezien Mechelen in het centrum van Vlaanderen is gelegen, is daar uiteraard geen vergelijkingspunt aan vast te knopen. Wat wel interessant is, is dat de provincies Luik, Brabant en Antwerpen de provincies zijn met de hoogste concentratie aan agenten⁹⁵. De diensten zijn bovendien altijd gesitueerd rond een grote stad. Geürbaniseerde

⁹¹ ARA Brussel, Services Patriotiques, P47

⁹² ARA Brussel, Services Patriotiques, P13

⁹³ ARA Brussel, Services Patriotiques, P8

⁹⁴ Voor een volledige lijst, zie bijlage aan het einde van het artikel

⁹⁵ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 71.

gebieden zijn sowieso meer vertegenwoordigd in de geografische spreiding van spionagenetwerken.

Over het hele land bekeken houdt 82% van de spionnen zich bezig met trainwatching (O.F.), en slechts 17% met observation territoriale⁹⁶. De overige procent van de agenten houdt zich bezig met het bespioneren van luchtverkeer. Dat is in Mechelen echter niet aan de orde, aangezien er in de buurt geen enkel vliegveld werd geïnstalleerd door de Duitsers. De verhoudingen worden mooi weerspiegeld wanneer we naar Mechelen en omstreken kijken. 86% van de Mechelse spionnen is gerekruteerd om treinverkeer te observeren, tegen 14% voor algemene troepenbewegingen.

Wat de leeftijd betreft kan er geen duidelijke lijn worden getrokken: alle leeftijdscategorieën zijn vertegenwoordigd, al zijn de meest actieve leden van de samenleving ook het best vertegenwoordigd in de inlichtingendiensten. Bijna 80% van de agenten is tussen de 20 en de 49 jaar oud, terwijl 30% van de agenten dertigers zijn. Wanneer we dit projecteren op de Dijlestad en haar omgeving, komt deze tendens eveneens naar boven. Al is het aandeel van de jongeren tot twintig jaar hier bijzonder groot. Maar liefst 28% van de Mechelse spionnen is nog geen 20 jaar oud. Eén op tien is ouder dan 50 en alle andere spionnen bevinden zich in de actieve leeftijd tussen 21 en 50. Het overgrote deel daarvan zijn dertigers.

Ook wat het aandeel van vrouwen binnen de dienst betreft, is de stad een schoolvoorbeeld. Onderzoek heeft uitgewezen dat 1/4e van alle spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog van het vrouwelijke geslacht was⁹⁷. In Mechelen ligt dat percentage zelfs nog hoger. Op een totaal aantal spionnen van 82, vinden we 29 vrouwen terug, wat meer is dan één op drie!

Dit alles in aanschouw genomen kunnen we stellen dat de tendensen in Mechelen overeenkomen met de algemene bevindingen van Debruyne: de diensten zijn gesitueerd in en rond één of meerdere aantal steden met een typische organisatorische structuur en een ruime vertegenwoordiging van vrouwelijke agenten.

Graag zou ik nog even de nadruk leggen op het aandeel van de geestelijken in de spionage. Hier is nog geen onderzoek naar verricht, maar het is opmerkelijk dat veel pastoors en katholieke leerkrachten zich inzetten in bepaalde spionagediensten. Bij Lux is dit uiteraard uitzonderlijk, maar ook in andere diensten komt dit fenomeen terug.

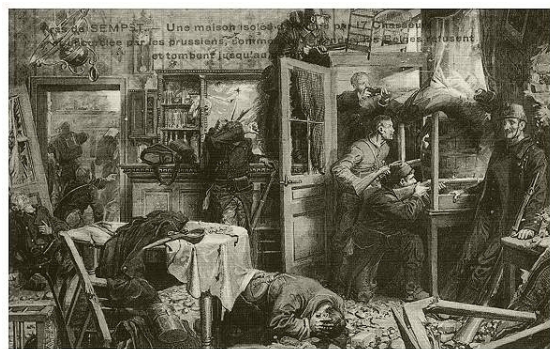
⁹⁶ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 36.

⁹⁷ VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 74.

Vengeur telde een priester in zijn rangen en ook bij de Service Kapock komen meerdere geestelijken terug in de annalen. In Mechelen en omgeving zijn drie geestelijken actief in de spionage. Het gaat om priester Buelens en onderpastoor Spruyt bij Lux en onderpastoor Vervoort bij Biscops. In Arendonk ontstaat in 1916 ook een inlichtingendienst waarbij de beide onderpastoors van de gemeente het hoge woord voeren⁹⁸. De grote inspirator van deze priester-spionnen zal wellicht kardinaal Mercier zijn geweest. Mercier steunde de patriotistische gedachte, hoewel hij uiteraard nooit openlijk heeft aangespoord tot verzet of spionage.

Geografische spreiding van de diensten

Zoals gezegd situeren spionagenetwerken zich altijd rond grote en belangrijke steden. Het is opvallend dat alle diensten die in Mechelen en omstreken actief zijn, al hun posten hebben in dorpen die tijdens de eerste oorlogsmaanden niet al te zwaar hebben geleden. Ruw bekeken kunnen er door Mechelen drie assen worden getrokken. Enerzijds de as Antwerpen-Brussel en anderzijds de assen Leuven-Mechelen en Mechelen-Gent. Opvallend is dat de meeste spionageposten zich op de laatste twee assen bevinden. Ook de spoorlijnen Antwerpen-Mechelen en Mechelen-Brussel worden door spionnen in de gaten gehouden, maar dan door spionnen in de stad zelf, of dichterbij de andere steden (Vilvoorde en Schaarbeek voor Brussel en Antwerpen stad of de dorpen er net voor voor Antwerpen). In de tussenliggende gemeenten, zoals Weerde en Eppegem voor de lijn Mechelen-Brussel en Walem, Sint-Katelijne-Waver en Duffel voor de lijn Mechelen-Antwerpen, zijn geen spionnen actief.

In de dorpen waar de bevolking in de eerste oorlogsmaanden zwaar heeft te lijden, zoals hier in Zemst, vinden we geen spionnen terug tijdens het verdere verloop van die oorlog.

Een verklaring hiervoor kan zijn dat deze dorpen tijdens de gevechten in het najaar van 1914 het heel zwaar te verduren hebben gekregen. Duffel, Sint-Katelijne-Waver en Walem maakten deel uit van de

⁹⁸ VAN CLEMEN (S.). *Den oorlog verklaard!*, p. 135

verdedigingsgordel rond Antwerpen, terwijl de Duitsers zich hadden ingegraven in Weerde, Zemst, Eppegem en Hofstade voor de belegering van diezelfde fortengordel. Een groot deel van de bevolking is toen op de vlucht geslagen en heeft het tijdens de oorlog moeilijker gehad dan andere gemeenten. Dat weerspiegelt zich dus ook in de spionageactiviteit. De dorpen op de lijnen Mechelen-Leuven (Muizen) en Mechelen-Gent (Hombeek, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel) tellen dan weer wel veel spionnen. Een opmerkelijk feit, waar ik geen andere verklaring voor kan vinden dan diegene die ik net heb gegeven. Helemaal zeker ben ik echter niet, maar feit is dat er een duidelijk verschil is tussen de dorpen die in 1914 zwaar onder vuur zijn genomen en de dorpen die van het grote geweld gespaard zijn gebleven.

Geen executies in Mechelen

Opvallend is dat er geen enkele Mechelse spion is gefusilleerd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoewel 38% van de Mechelse spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers wordt gearresteerd, zijn er toch geen executies voltrokken. Dat is bijzonder vreemd aangezien bijna 1 op 4 gearresteerde Mechelaars door het Duitse gerecht in eerste instantie ter dood wordt veroordeeld. Toch is er geen enkele agent effectief terechtgesteld. **Jan Van der Fraenen** heeft onderzoek verricht naar de ter dood gebrachte spionnen uit de Grote Oorlog en komt tot de conclusie dat er slechts weinig agenten zijn geëxecuteerd in de provincie Antwerpen. Zoals eerder gezien telden de provincies Luik, Brabant en Antwerpen de meeste spionnen.

Dit wordt ook weerspiegeld in het aantal gefusilleerden, behalve voor Antwerpen. Luik telt 50 terechtgestelden, goed voor 25%. Brabant volgt met 40 geëxecuteerden, oftewel 21%. In Antwerpen zijn er duidelijk minder ter dood gebrachten. Slechts 16 terechtgestelden in Antwerpen, wat overeenstemt met 8% van het totale aantal⁹⁹. Opmerkelijk is ook dat Van der Fraenen aantoonde dat het aantal gefusilleerden samenhangt met de nabijheid van spoorwegen. Mechelen, dat het belangrijkste verkeersknooppunt was in het Belgische spoorwegennet en zoals eerder gezien ook een hoge concentratie aan spionnen telde, heeft echter geen enkele gefusilleerde. Dit alles wijst erop dat er in deze provincie een milder Duits Kriegsgericht in de rechtbanken zetelde.

⁹⁹ VAN DER FRAENEN (J.). *Voor het Duitse vuurpeloton: executies in bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog tussen realiteit en mythe*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 81.

Een spionne uitgelicht: Maria-Thérèsia Stroobants

Omdat ze van Hombeek is en omdat haar verhaal speciaal en tegelijkertijd weer typerend is, lichten we de persoon van Trees Stroobants graag even toe. Bovendien is het een verhaal van een vrouw, een kleine spionne in een grote oorlog. Marie-Thérèse Stroobants wordt geboren op 25 februari 1887 als vijfde kind van Peter Antoon Stroobants en Antonia Willems. In hetzelfde jaar dat ze wordt geboren, verhuist het gezin naar het café *aan de bareel*, *De Leeuw van Vlaanderen*. Nadien krijgt ze nog een broer en een zusje, Emiel en Paula¹⁰⁰. Op het ogenblik dat de oorlog uitbreekt, heeft Trees zelf al een kind, Marie, al is ze niet getrouwd. Haar moeder is net gestorven en haar vader zou een jaar later sterven. Op haar zus Louise, die een beetje is misvormd, en de jongeren Emiel en Paula, zijn alle andere leden van het gezin het huis al uit. Trees, Louise en Paula houden het café aan het Stationsplein 26 dus alleen open.

Deze Trees Stroobants spioneert in dienst van het Britse leger en wordt door de Duitsers gearresteerd en ter dood veroordeeld. Gelukkig werd de straf nooit uitgevoerd

Eind augustus 1914, toen de Hombekenaars voor het eerst Duitsers zagen, ziet ze hoe Belgische soldaten een aantal uhlanen vermoorden in het dorp. Eens de bezetting is gevestigd en het dagelijkse leven zijn gangetje gaat, blijft zij *De Leeuw van Vlaanderen* uitbaten. De Duitsers kwartieren zich in bij Stroobants. Ze slaan het zaaltje aan. Als er dingen worden opgeëist, zoals koper of andere metalen, moeten de Hombekenaars dat binnenbrengen in het café. Zo gaat het de hele

¹⁰⁰ DE KEMPENEER (W.). "De metamorfose van het dorp, deel 3". In: *'t Ridderke*, 2005, pp. 14-15.

oorlog door. In 1915 sterft Pieter Stroobants, nu zijn de kinderen ook hun vader kwijt¹⁰¹. Misschien heeft dit allemaal meegespeeld in haar beslissing om in de spionage te stappen?

Op 23 januari 1918 komt Louis Nuytiens in het café. Op dat ogenblik hoort hij een trein aankomen. Hij snelt naar de venster en probeert de trein na te kijken. Trees merkt dit eigenaardige voorval en vraagt wat hij aan het doen is. Hij zegt dat hij spioneert voor de Britten en vraagt meteen of zij mee wil doen. Ze aanvaardt onmiddellijk¹⁰². Later zal ze verklaren dat ze zich heel fier voelde dat ze mocht spioneren:

“Nooit hebben wij meer vreugde gekend als dien oogenblik dat we mochten medewerken voor ons dierbaar Landje”¹⁰³.

De familie Stroobants in de deuropening

Louis Nuytiens, die Stroobants rekruteerde, vertelt na de oorlog zijn relaas aan de *Commission des Annales des Services Patriottiques*:

“Ik kende een zekeren persoon Frans Jacobs, wonende te Leest, Kouter nr. 7, die mij aansprak om de dienst in te regelen met nog een andere persoon Arthur Hofmans, wonende te Heffen Dorp, dien de chef van ons was. Hij nam den dienst aan met mij

en Frans Jacobs om den dienst te leeren. Dat was in eene paardestal, bij Frans De Win, Hombeekdorp, landbouwer, tegen den ijzeren weg van Mechelen-Dendermonde, waar wij eenige nachten geweest hadden.

De chef vroeg mij voor eene kamer te zoeken, ik ging binnen in Estaminet bij Theresia Stroobants terwijl ik den dienst nog aanvangende, er kwam een trein aangesneld, ik ging aan het venster staan, om den trein na te zien, maar Theresia vroeg naar wat ziet gij, mijn antwoordt was: maar niets, ik dacht in mijn zelfen, ik gaan vragen voor op de kamer mogen te zitten, ik vroeg dat, Theresia zegde mij aanstonds, ja het is voor het Vaderland! Eenige uren nadien kwam Theresia bij mij boven op de kamer. Ik sprak ze aan: zoud gij dat ook willen doen, het woordt was ja. Theresia nam de dienst aan met ons en hare zusters Louisa en Paula en ook August Jacobs wonende te Leest, Kouter, den broeder van Frans. Welken eenige rapporten gedragen, tot bij hun te huis en zijne broeder Frans droeg ze voorts naar Antwerpen bij de chef Arthur Hofmans, om het rapport in regel te brengen voor naar de grens mede te gaan.”¹⁰⁴

Ook haar zussen, Paula en Louise, worden dus gemotiveerd. Trees houdt de treinen de hele dag in de gaten, vanaf zeven uur 's ochtends. Tussen 21 uur en 3 uur 's nachts is het de buurt aan Paula om te observeren. Louise tenslotte, vervult de laatste shift, van 3 uur 's nachts tot 7 uur 's ochtends. Regelmatig werd er uiteraard gewisseld, omdat er niets mocht opvallen. Dit was echter de standaard takenverdeling. Elke avond schreven ze dan een uitgebreide samenvatting van hetgeen ze hadden genoteerd. Dat werd doorgegeven aan Frans Jacobs, die alles kwam ophalen. Twee keer is Louis Nuytiens de rapporten komen afhalen. Om het register waarin alles werd opgetekend te verstoppen, had **Henri Stroobants**, een neefje van Marie-Thérèse, een goot gemaakt in de slaapkamer. Het register paste er precies in. Op die manier voelden ze zich iets veiliger bij een eventuele Duitse inval. Henri Stroobants kon zich na de oorlog nog goed herinneren hoe de zusjes Stroobants spioneerden:

“Tante Trees was regelmatig bezig met naaien, boven op haar kamer en al wat er passeerde aan oorlogstuig met de treinen moest ze opnemen. Ze had een code. Open wagens ja dat was dan “O.W.” met een aantal streepjes erachter zoveel als er voorbijgereden waren. Wagens met soldaten “SW” enzovoort. Zo noteerde ze alles op een “scheulle” en 's avonds werd dat dan overgeschreven op een blad papier.”¹⁰⁵

¹⁰¹ DE KEMPENEER (W.). De metamorphose van het dorp, p.15

¹⁰² ARA, Brussel, Services Patriottiques, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriottiques

¹⁰³ Relaas van Trees Stroobants, opgetekend in 1947

¹⁰⁴ ARA, Brussel, Services Patriottiques, P29, Ondervraging van Louis Nuytiens door de Commission des Annales des Services Patriottiques

¹⁰⁵ Hoembeka-archief, Interview met Henri Stroobants door Ward De Kempeneer op 4 augustus 1983

Zo ging alles door tot die bewuste achtste mei. Vijf Duitsers kwamen het café binnengewandeld, op zoek naar Trees. Ze was op dat ogenblik naar een begrafenis in Brussel. Bij haar thuiskomst wordt Stroobants zonder boe of ba opgepakt. Met de auto wordt de onfortuinlijke cafébazin naar de gevangenis van Mechelen gevoerd. Twee dagen later wordt ze samen met collega en vriend Frans Jacobs overgebracht naar de Begijnenstraat in Antwerpen. In de gevangenis weigert ze toe te geven dat ze spioneerde voor de Britten. Ten einde raad confronteren de ondervragers haar met Marthe Van Roothoofd, die alles al had verteld. We laten Marie-Thérèse zelf aan het woord:

“Pendant d'autres interrogatoires on me mit en présence de Marthe Roothoofd. Alors le juge d'instruction demande a Marthe: “Elle ne veut pas avouer qu'elle a écrit ce billet, voice une carte de sa main, qu'elle a envoyée à la maison, ce B, ce A, ce Z, ne se ressemblent-ils pas?” Marthe répondit “Oui” et elle indiquait en même temps d'autres lettres en disant: “Mais avouez donc que vous avez écrit ces papiers pour que toutes ces personnes qui sont innocemment en prison puissent retrouver chez eux. Ayez donc pitié de moi qui suis déjà si longtemps ici”

Marthe: “Frans Jacobs dit pourtant qu'il s'est livré à l'espionnage chez vous, et que quand il n'avait pas le temps que vous l'avez remplacé.”¹⁰⁶

Marthe en Marie-Thérèse hadden elkaar nog nooit ontmoet. Met deze ontmoeting en hetgeen Marthe zegt in bijzijn van de Duitser, doet ze Trees de das om. Toch blijft de Hombeekse zwijgen. Dat zal ze overigens volhouden tot op het proces. Op 19 september wordt ze voorgeleid voor het gerecht. Eén dag later volgt de uitspraak. Stroobants krijgt de doodstraf. Pas na haar proces mag ze dan voor het eerst bezoek ontvangen. Tot die tijd dacht ze dat haar beide zussen ook waren gearresteerd, maar dat bleek niet zo te zijn. Wanneer haar zus Paula haar komt opzoeken, zegt die nog niets van de dood van hun andere zuster, om geen onrust te wekken. Henri, die toen nog een tiener was, vertelt:

“We gingen regelmatig naar Antwerpen, naar de Begijnenstraat. We mochten ze nooit bezoeken. We keerden steeds onverrichterzake terug. Op een zeker ogenblik, we gingen weer naar Antwerpen en we mochten erbij. Het was akelig. Alles met ijzeren 'grilles'. Telkens deur open, en achter U deur weer op slot. Ik zei tegen mijn tante: “We komen hier nooit levendig uit. We komen hier niet meer buiten”. Ze brengen ons in een klein plaatske met bij ons twee Duitse soldaten, bajonet 'au canon'. Dan brachten ze onze tante binnen.

Ach tante, zei ik, en ik wilde haar in de armen vallen maar “Halt!” riep één der twee Duitse soldaten en

sloeg met het geweer tussen ons beiden. Het eerste wat ze vroeg was: “Is ons Wiske er niet bij?” Ah nee, tante, het heel bal zit vol Duitsers, en er moest toch iemand thuis blijven ook.” - “Volgende keer, als ge me nog eens komt bezoeken, moet ge ze toch maar meebrengen. 'k Zou zo geire ze toch nog eens gezien hebben. 't Zal de laatste keer zijn dat ik jullie zal gezien hebben.”

Wij waren stom verbaasd natuurlijk. “Ja, zei ze, kende gijle den uitslag van 't gerecht niet?”- “Nee, welke straf hebt ge dan gehad?”-“De dood, zei ze, de dood!” We hebben niks niet meer kunnen zeggen, alleen nog bleiten, liggen schreeuwen, tegen mekaar op.

Deze Louise (Wiske) Stroobants was ondertussen al overleden aan de Spaanse griep, maar om Trees niet meer te belasten, werd dit door Paula en Henri verzwegen

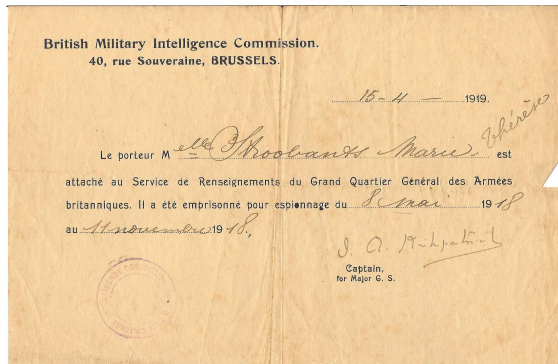
We kwamen daar buiten. De Begijnenstraat in Antwerpen en de statie, dat is een heel eind van mekaar, en als we aan de statie aangekomen waren, dan hadden we nog geen woord gesproken. Ik zie mijn paraplu. In de ene hand had ik de kruk en in de andere de paraplu. Ik zei tegen mijn tante: “Ik Heb mijne paraplu in twee gebroken.”-“Ja”, zei ze, “in twee getrokken, ze is ter dood veroordeeld!”

Ook op Marie-Thérèse zelf heeft het bezoek een diepe indruk nagelaten. Zij schrijft er hetvolgende over:

“Enkele dagen na de veroordeeling kreeg ik het eerste bezoek mijn jongste zuster daar de andere gestorven was waar ik niets van wist en toen ook zegden zij er niets van. Om niets te laten vermoeden was zij niet in rouw gekomen. Mijne zuster was vergezeld van mijne tante en een neef, die met drieen stonden te weenen om mijne terdoodveroordeeling. Ik zegde hun “Ge moet niet weenen”, ik stortte dien oogenblik geen enkele traan. Ik zegde hun “Ik heb een genade brief

¹⁰⁶ ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Rapport van Marie-Thérèse Stroobants

geschreven en ingeval ik geen genade bekom, dan zal ik voor dat ik dood geschoten word U nog allen mogen spreken denk ik". Ik beklaag ook niet dat ik gespioneer heb, het was toch voor mijn land! Voor mijn kind heb ik spijt haar niet te kunnen zien of omhelzen, dat zijn mijn eenige bekommernissen¹⁰⁷."

Na de oorlog bevestigt de British Military Intelligence Commission dat Stroobants is gevangengenomen als Britse spionne

De situatie voor de familie Stroobants is dramatisch. Op enkele jaren tijd zijn zowel de moeder als de vader overleden. Vervolgens wordt Trees opgepakt en ter dood veroordeeld. Ongeveer gelijktijdig sterft Louise aan de Spaanse griep. De 19-jarige Emiel en de 15-jarige Paula blijven alleen en verweesd achter. Ze moeten niet enkel alleen het café runnen, maar ook nog een plaats vinden om alle zware emotionele momenten te kunnen verwerken. Daarom beslist **Jef Stroobants**, een andere broer, om samen met zijn vrouw **Pauline Van den Eynde** vanuit Muizen terug naar Hombeek te verhuizen. Ze trekken weer in het ouderlijke huis en helpen de twee tieners¹⁰⁸.

Gelukkig werd de straf van Trees Stroobants samen met die van alle andere terdoodveroordeelden op tien oktober omgezet in levenslange dwangarbeid. Eén maand later, bij de Wapenstilstand kwam ze dan vrij. Trees keerde terug naar haar *Leeuw van Vlaanderen*. Na de oorlog werd ze gedecoreerd met verschillende eretekens, zowel van Britse als van Belgische zijde. Ook wordt ze lid van de *Nationale Federatie der Politiek Gevangenen van den oorlog 1914-1918*, en sluit ze zich aan bij de *Nationale Vereniging der Terdoodveroordeelden*.

Lidkaart van Marie-Thérèse Stroobants, van de Maatschappij der Leopoldsorde. Ze werd erkend als Ridder in de Leopoldsorde met gulden bord

Trees wordt zelfs ontvangen op het Koninklijke paleis. Ook dat bezoek zal een blijvende indruk op haar uitoefenen. Naar het einde van haar leven toe praatte ze bijna dagelijks over het koningshuis en haar verleden. In 1970 overleed Trees Stroobants, ze was toen 83 jaar oud.

¹⁰⁷ Relas van Trees Stroobants, opgetekend in 1947

¹⁰⁸ DE KEMPENEER (W.). De metamorfose van het dorp, p.15

LIJST VAN SPIONNEN IN MECHELEN EN OMSTREKEN TIJDENS WO I

Mechelen

Naam	Adres	Koepel	Service
Beullens Jean	St. Jan Berckmansstraat 53	GHQ Belge	Colon
Beullens Leon	St. Jan Berckmansstraat 53	GHQ Belge	Colon
Beullens Paul	Geerdegemvaart 100	GHQ Belge	Colon
Bosselaers Jean François	Brusselsesteenweg 201		
Buelens René	Veemarkt 56	GHQ	Lux
De Beukelaer Alphonse	Rue de la Digue	GHQ	Lux
De Boeck Jan	Geerdegemvaart	GHQ Belge	Van Aken
De Bont Alphonsine	Double maisons 17	GHQ	Lux
De Bont Marie Antoinette	Onze lieve vrouwestraat 58	GHQ	Lux
De Merre Marcel	Liersesteenweg 115	GHQ	Lux
De Merre Yvonne	Liersesteenweg 115	GHQ	Lux
De Potter Alphonse	Rue de l'enchume	GHQ Belge	De Potter
Dille Catherine	Rue de la Forge 18	War Office	Van Bergen
Doms Ernest	Courte Rue de la Bruyere 36	GHQ	Lux
Doms Jeanne	Courte Rue de la Bruyere 36	GHQ	Lux
Doms Victor	Battelsesteenweg 7	GHQ	Lux
Fisch Théodore	Onze lieve vrouwestraat 104	GHQ	Fish
Gocem Elisabeth	Brusselsesteenweg 111		
Godenne Jules	Marché aux Cuire 9	GHQ	Lux
Haentjens Guillaume	Rue de la dame de Malines 14	GHQ	Vengeur
Haesendonck Jean Henri	Grote Nieuwendijkstraat 90	GHQ Belge	Van Aken
Horta Anna	Rue Herreyns 7	GHQ	Lefèvre & Parenté
Leemans Frédéric	Rue Herreyns 7	GHQ	Lefèvre & Parenté
Lens Adolphine	Kleinenieuwedijkstraat 2	GHQ	Lux
Mathys Joseph	Geerdegemvaart 85	GHQ	Biscops
Mathys Alphonse	Geerdegemvaart 85	GHQ	Biscops
Mees Louise	Grote Nieuwendijkstraat 90	GHQ Belge	Van Aken
Mouton Jeanne	Brusselsesteenweg 201		
Naegels Constance	Rue de la Station 38	GHQ	Fish
Poertael	Rue Courbe 1	GHQ Belge	De Potter
Rodens Pierre François	Chaussee de Berlaer 52	GHQ	Vengeur
Rombauts Jeanne	Rue des Drapiers 52	GHQ	Lux
Roels Edmond	Tervuursesteenweg 216	War Office	Frankignoul
Schoensetters Ernest	Rue de la Station 36	GHQ	Fish
Schoensetters (vrouw)	Rue de la Station 36	GHQ	Fish
Thijs Van den Audenaerde Gui	Brusselsesteenweg 111		
Thijs Van den Audenaerde Jean	Brusselsesteenweg 111		
Van Ael Marie	Onze lieve vrouwestraat 58	GHQ	Lux
Van Den Eynde Auguste	Rue de la Forge 18	War Office	Van Bergen
Van Der Pluym François	Battelsesteenweg 92	War Office	Frankignoul
Van der Voort Leopold	Louisastraat 25	GHQ	Lux
Van der Voort Gustave	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van der Voort Germaine	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van der Voort Josine	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van Hove	Rue Courbe 1	GHQ Belge	De Potter
Van Merom Anne Marie	Geerdegemvaart	GHQ Belge	Van Aken
Van Vaeck Jean	Rue Moulin des Pierres 24		
Verdellen Jean	Rue de la Station		
Vervoort Constant	Geerdegemvaart 66	GHQ	Biscops

Hombeek

Naam	Adres	Koepel	Service
Apers Sophie	Bankstraat 169	GHQ	Lux
De Maeyer Charles August	Bankstraat 169	GHQ	Lux
De Maeyer Frans	Bankstraat 169	GHQ	Lux
Stroobants Marie Thérèse	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur
Stroobants Paula Marie	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur
Stroobants Louise Marie	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur

Leest

Naam	Adres	Koepel	Service
Boone François Henri	Kouter 2	GHQ	Vengeur
Jacobs François Jean-Baptiste	Kouter 7	GHQ	Vengeur
Jacobs Auguste	Kouter 7	GHQ	Vengeur
Kerremans François	Heide 2	GHQ	Carlot Théo
Knops Veronica	Heide 2	GHQ	Carlot Théo
Nuytiens Louis Charles	Dorp 67	GHQ	Vengeur

Heffen

Naam	Adres	Koepel	Service
Hofmans Alphonse	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Angele	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Arthur	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Juliette	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Romain	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Van Baelen Louise	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Van Beveren Joseph	Dorp 45	GHQ	Vengeur

Kapelle o/d Bos

Naam	Adres	Koepel	Service
Weymiens Guillaume	Mertweg 5	War Office	R. 74
Weymiens Henri	Mertweg 5	War Office	R. 74

Londerzeel

Naam	Adres	Koepel	Service
Eeckelaers Karel Louis	Mechelstraat 77	GHQ	Lux
Goossens Jean François	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Goossens Joséphine	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Janssens Maria	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Op De Beek Jan Frans	Station	GHQ	Wittock
Van Hove Frans	Meerstraat 17A	War Office	Kapock

Muizen

Naam	Adres	Koepel	Service
Buelens Aline	Rue du Chemin de Fer 3	GHQ	Lux
Levens	Leuvensesteenweg	GHQ Belge	De Potter
Spruyt Jules	Pastorij Muizen	GHQ	Lux
Stevens Norbert	Rue du Chemin de Fer 3	GHQ	Lux
Stroobants Athalie	Leuvensesteenweg 70	GHQ	Lux
Willems Guillaume	Leuvensesteenweg 70	GHQ	Lux